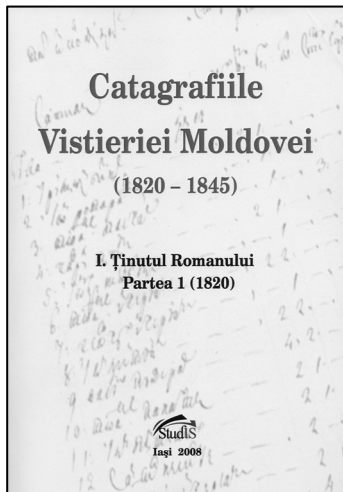

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845). Coordonatori: Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, Iași, Editura StudIS, 2008-2011, 5 volume

Având în vedere faptul că primul volum¹ din această amplă și extrem de serioasă serie de documente medievale târzii, a avut mai multe recenzii elogioase, începem această scurtă prezentare prin redarea, *in extenso*, a unora dintre considerațiile făcute în 2008 de către dr. Ioan Lăcătușu², cu precizarea că acestea rămân, în linii generale, valabile și pentru celelalte patru volume apărute până în 2011³ (menționăm că sublinierile de mai jos ne aparțin).

„În avalanșa aparițiilor editoriale, stimulate de actualul climat democratic din România, în fața tipăririi atâtor «cărți scrise din cărți», din inițiativa și prin truda a trei distinși cercetători ieșeni, Valeriu Lefter, Silviu Văcaru și Mircea Ciubotaru, a apărut primul volum *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. [...] Această apariție poate fi considerată un eveniment editorial, din cel puțin două motive: deoarece permite «publicarea unor izvoare arhivistice de prim rang, până în prezent, adesea invocate, dar utilizate sporadic și fragmentar în studii tematice și monografii locale» și pentru faptul că «volumul face parte dintr-un proiect de largă perspectivă», fiind primul dintr-o serie care își propune editarea

¹ *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. I. *Ținutul Romanului*. Partea 1 (1820), Iași, Editura StudIS, 2008, 266 p.

² Ioan Lăcătușu, *Un prim volum, dintr-un proiect de largă perspectivă*, versiunea electronică pe <http://www.condeiuardelean.ro/articol/catagrafiile-vistieriei-moldovei-1820-1845-i-tinutul-romanului-partea-1-1820>.

³ *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. I. *Ținutul Romanului*. Partea a 2-a (1832), Iași, Editura StudIS, 2009, 390 p.; *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. I. *Ținutul Romanului*. Partea a 2-a. Supliment Țirgul Romanului (1831), Iași, Editura StudIS, 2011, 104 p.; *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. II. *Ținutul Iași*. Partea 1 (1820), Iași, Editura StudIS, 2011, 430 p.; *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. III. *Ținutul Cîrligăturii*. Partea 1 (1820), Iași, Editura StudIS, 2011, 168 p.

exhaustivă a acestor importante documente create în Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În calitatea lor de «recensămintele fiscale realizate de Vistieria Moldovei în vederea colectării principalului impozit al vremii, birul, și al dajdiei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea», *catagrafiile au o valoare informativă deosebită*, pentru o paletă largă de cercetători din domeniul științelor socio-umane și nu numai. Având în vedere aceste argumente, subscriem întru tot la afirmația potrivit căreia «publicarea integrală și riguros științifică a catagrafiilor este o necesitate a prezentului istoriografic și va avea consecințe imediate și de durată», atât pentru cercetătorii interesați de această problematică, cât și pentru un public larg.

Volumul începe cu o introducere intitulată «Catagrafiile – un tezaur documentar» [...], un studiu laborios și documentat elaborat de Mircea Ciubotaru, care permite cunoașterea principalelor momente ale istoriei Moldovei și, în acest context, a valorii documentare a catagrafiilor. Volumul cuprinde, apoi, o notă asupra ediției, un glosar de termeni arhaici, bibliografia (privitoare la localitățile din ținutul Romanului), indice de localități, indice de nume de proprietari și de privilegiați cu scutelnici și publicarea catagrafiilor ținutului Romanului, localitățile fiind grupate pe ocoale și separat [reședința ținutului respectiv]. Cititorul are astfel posibilitatea să cunoască istoricul realizării acestor recensăminte, cu menționarea anului în care au fost făcute, începând cu cel dintre anii 1768-1774, modul de recenzare, aria geografică, importanța pentru realizarea unor studii de onomastică și toponimie, pentru *cunoașterea ocupațiilor și meșteșugurilor țărănești, complementare plugăriei și creșterii animalelor*, precum și starea materială a locuitorilor.

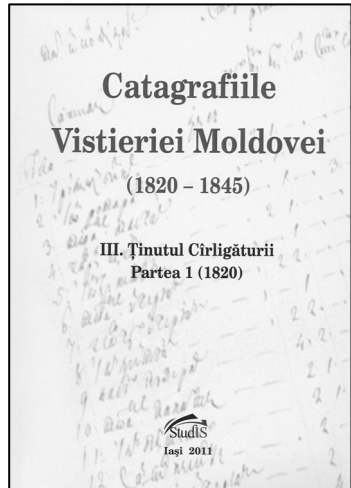
[...] De evidențiat amploarea și complexitatea prezentului proiect, volumul imens de muncă la care s-au angajat autorii, profesionalismul și experiența lor în valorificarea științifică a documentelor, importanța și semnificația demersului lor științific, pentru cercetările viitoare în materie. *Autorii au purces la un travaliu, pe cât de migălos și istovitor, pe atât de benefic pentru istoria locală, regională și națională*. Este cunoscut faptul că doar asemenea proiecte «de cursă lungă» rămân *opere de referință* în domeniile cercetate. Să urăm succes autorilor în finalizarea acestei importante și necesare cercetări. Suntem convinși că reușita lor va fi deplină, iar răsplata morală pe măsură, inclusiv aspirația îndreptățită la un premiu al Academiei Române”.

Pe lângă cei trei cercetători menționați în dreptul primului volum (Lucian-Valeriu Lefter, Silviu Văcaru și Mircea Ciubotaru) mai trebuie

amintit și Marius Adumitroaei, care face parte din echipa celui de-al patrulea volum. Merită subliniat apăsător și faptul că la cârma acestei mici și dezinteresate echipe este prof. univ. dr. Mircea Ciubotaru, un om de carte care se conduce în viață și în cercetarea științifică după idealuri străine meschinăriei specifică societății actuale, inclusiv, uneori, celei academice.

Toate cele cinci volume apărute până acum sunt *extrem de utile pentru știința etnologică*, aici putând fi documentate o mulțime de ocupații, meșteșuguri, unele aspecte ce țin de credințe și practici mitico-magice, corelația dintre ocupații și nume fiind evidentă pentru cel care parcurge chiar sumar paginile acestor catagrafii. Recomandăm călduros tuturor celor interesați de cunoașterea temeinică a Moldovei aceste cinci volume și sperăm ca Dumnezeu să le dea sănătate celor implicați în ducerea la bun sfârșit a lui! Căci e aici *o piatră de temelie și un gest profund cavaleresc*, altfel firești, însă atât de rare în lumea de azi!

La final, încă un aspect mai trebuie relevat. Toate aceste volume nu ar fi putut vedea lumina tiparului fără a exista niște stipendii. Ei bine, un sprijin financiar generos a venit tocmai din partea fiului unuia dintre cercetătorii implicați, e vorba de un tânăr deosebit, anume Andrei Văcaru, fiul lui Silviu Văcaru... Autorii au ținut undeva să precizeze că „acest proiect editorial nu este susținut de instituțiile științifice beneficiare ale cercetării istorice și filologice”⁴. Anomalie sau dezinteres cras pentru scoaterea la lumină a sursele fundamentale ale istoriei noastre?! Numai Bunul Dumnezeu știe...

Marcel LUTIC

⁴ Așa cum apare pe coperta III a volumului *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. I. *Ținutul Romanului*. Partea a 2-a. Același sprijin va fi determinant și în apariția *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. I. *Ținutul Romanului*. Partea a 2-a. Suplimentul *Ținutul Romanului* (1831). La *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. II. *Ținutul Iași*. Partea 1 (1820) și *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*. III. *Ținutul Cîrligăturii*. Partea 1 (1820), pe lângă mecenatul tânărului Andrei Văcaru menționăm și contribuția financiară a Doamnei Elena Covalciuc, oameni anonimi care fac ceea ce un stat normal, prin instituțiile sale, ar trebui să facă!

Steliana BĂLTUȚĂ, *Țesături – alesături: păretarul, lăicerul, scoarța.*
Catalog, Botoșani, Editura Agata, 2009

Catalogul textilelor de interior *Țesături – alesături: păretarul, lăicerul, scoarța* este o lucrare clasică de popularizare a patrimoniului deținut de Muzeul Județean Botoșani. Steliana Băltuță valorifică aici o experiență îndelungată în cercetarea patrimoniului etnografic din zona Botoșani. Lucrarea este, într-adevăr, un document de studiu pentru specialiști, după cum anticipa și autoarea, etnografii având posibilitatea să-și formeze o părere pertinentă despre fondul patrimonial al muzeului și despre potențialul etnografic al zonei Botoșani. Importantă este imaginea de ansamblu a colecției ce prezintă textile reprezentative pentru zona etnografică Botoșani.

Catalogul merge pe formula clasică: prezintă piesele identificate prin numerele de inventar și descrise conform fișei de evidență, cu precizarea datării, provenienței, materialului, tehnicii, decorului, cromaticii, dimensiunii fiecărei piese. Se păstrează același format de prezentare structurată și sumară, fără detalierea tehnicii și fără interpretarea decorului. Fotografia ce însoțește fiecare piesă prezintă însă suficiente detalii care să completeze textul. În mod fericit, autoarea a ales să prezinte detalii fotografice esențiale ce ajută la *citirea* corectă a fiecărei piese. Tehnica realizării pieselor este indicată la modul generic drept *țesut/ales*, fără a detalia tehnici efective aplicate, dar, repetăm, acuratețea imagistică permite o identificare a acestora. De exemplu, se poate aprecia că piese precum cele indicate la numerele din catalog 53, 61, 129, 2079, 2436 sunt realizate în tehnica Karamani.

Valoarea documentară a catalogului este mare. Pe baza lui se pot documenta textilele de interior din lână ocurente în zona Botoșani, pe o perioadă de peste un secol, prin piese din secolele XIX-XX. Se observă din imagini că în colecție există piese *clasice*, precum cele cu numerele 27, 122, 123, 491, 2080, pe care le vom regăsi și în alte colecții în variante asemănătoare, întrucât se revendică tiparului arhaic decorativ, în care decorul este încifrat și redarea se face cu mijloace minimale: linii simple, alternanțe cromatice.

Unele piese prezintă un interes deosebit datorită faptului că documentează portul din zonă în perioade bine determinate. De ex., piesa nr. 49, datată sfârșit de veac XIX, cu un decor ce înfățișează femei îmbrăcate cu fustă și pestelcă, sau piesa 2210, în care este redată, cu acuratețe, inclusiv fizionomia personajelor. Alte piese documentează

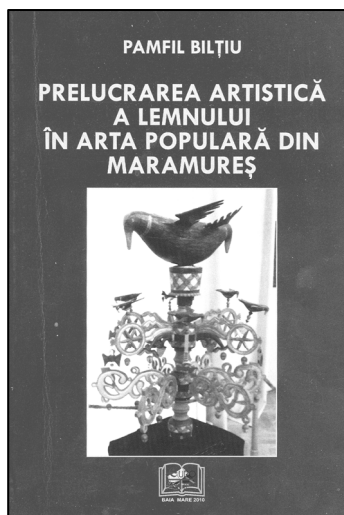
portul orașenilor și al militarilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de aici reieșind și importanța lor documentară. Piesele datate din colecție ajută la stabilirea unor tipare decorative (motive, cromatică, compoziție) și la documentarea tehnicilor ocurente în diverse momente din evoluția textilelor de interior din lână din zona etnografică Botoșani.

În concluzie, catalogul pe care ni-l propune Steliana Băltuță este o carte importantă ce ar trebui să se afle în biblioteca etnografilor interesați de zona Botoșani și de textilele de interior.

Eva GIOSANU

Pamfil BILȚIU, *Prelucrarea artistică a lemnului în arta populară din Maramureș*, Baia Mare, Editura Eurotip, 2010, 180 p.

Fascinat de lumea maramureșeană unde s-a născut și căreia îi rămâne recunoscătoare, după cum însuși mărturisește, reputatul etnolog Pamfil Bilțiu ne propune atenției încă un volum, rezultat al strădaniilor sale pe tărâmurile cercetărilor etnografice, de această dată oprindu-se asupra spectaculoasei prelucrări artistice a lemnului, care se confundă practic cu plastica țărănească maramureșeană. Când vorbim de arta populară din Țara Maramureșului, gândul ne duce aproape instinctiv la spectaculoasele elemente de arhitectură durate în lemn de meșteri pricepuți, cărora autorul le aduce și cu această ocazie respectul cuvenit, alăturându-se astfel cercetărilor pertinente efectuate de Nicolae Dunăre și Paul Petrescu.

Având la bază observații și cercetări din teren, volumul, care are un vădit caracter didactic, prezintă principalele particularități ale ornamenticii lemnului din zonele Maramureș, Codru, Lăpuș și Chioar, oprindu-se asupra fiecărui element decorativ întâlnit, prezentat într-un mod comparatist, plecând de la specificul universal al caracterului lor. Astfel, autorul, pe baza unui bogat material ilustrativ, realizează o sinteză

a principalelor motive ornamentale grupate în categorii: geometrice, cosmomorfe, fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe, skeomorfe, simbolice și sociale. Datorită complexității și multitudinii, motivele geometrice au fost împărțite pe criterii tematice, rezultând o abordare exhaustivă.

Aflate printre cele mai întâlnite motive geometrice, *dintele de lup* și *corișăul* sau linia în zigzag, deschid seria ornamentelor geometrice încrustate în lemn, ca având o vechime și însemnătate considerabilă. Prezente cel mai adesea în compoziții complexe alături de alte elemente decorative, aceasta fiind și principala caracteristică a artei populare din Maramureș, autorul se oprește asupra compozițiilor ornamentale geometrice pe care le prezintă în detaliu, între care remarcăm: ansamblurile de creștături, rezultate din linii drepte, frânte, zigzaguri, cercuri, triunghiuri, romburi sau torsade, atât de des întâlnite în decorul lăzilor de zestre sau pe obiectele de uz casnic. În cazul contrafișelor și stâlpilor de casă, meșterii au recurs la compoziții ornamentale cu morfologie mixtă, în care apar elemente combinate menite să elimine monotonia, așa cum este linia în zigzag asociată cu rozeta. Foarte des întâlnite, mai ales pe piesele de mobilier, sunt simbolurile solare, cu rol de element central, în jurul căruia sunt subordonate restul reprezentărilor artistice. O altă categorie de obiecte ornamentate cu elemente geometrice, aflate în strânsă relație cu ocupațiile de bază ale maramureșenilor, păstoritul și agricultura, o constituie bâtele ciobănești și furcile de tors, unde registrul ornamental este inspirat din lumea motivelor vegetale. Bazate pe o structură compozițională remarcabilă, formată din alternanța de planuri, repetiții și caracterul lor mixt, rezultă o contopire organică a motivelor geometrice cu cele vegetale.

O categorie aparte de elemente o reprezintă compozițiile mixte care sunt centrate pe motive zoomorfe și antropomorfe, dintre acestea coarnele berbecului, șarpele, peștele și porumbelul fiind cele mai importante reprezentări ale bestiarului popular, alături de care apare imaginea, cel mai adesea tratată în mod reductiv, a omului. Din această succintă prezentare nu poate lipsi și prezența elementului religios – crucea, aparținând vechilor credințe, preluat în mare parte de creștinism sub forma simbolurilor ce însoțesc existența omului („crucea ne apără pă tăț și de tăte relile”), de aici și omniprezența ei în mai toate compozițiile ornamentale mixte ce înfrumusețează porțile, grinzile sau ancadramentele ușilor de la casele vechi. Prezentarea principalelor motive geometrice se încheie cu grupa ornamentelor simbolice – emblematice, între care capul de bour pare a fi cel mai des întâlnit.

În partea a doua a lucrării, autorul stăruie în mod deosebit asupra elementelor definiției ale ornamenticii întâlnite cu precădere în arta populară maramureșeană, inspirată din modul de gândire al țaranului maramureșean, dominat de credințe și superstiții, transfigurate pe toate categoriile de obiecte din familia celor cosmomorfe, fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe, skeomorfe, simbolice și sociale. Dincolo de omniprezența crucii, reprezentată sub o simbolistică diversă (crucea latină, crucea închisă în cerc, crucea grecească cu șase brațe, crucea închisă în romb), aflăm informații deosebite despre arhaicul motiv al *soarelui rupt*, atât de răspândit în ornamentarea porților, a lăzilor de zestre și a crucilor funerare, la care se adaugă steaua, rozeta, soarele, luna și semiluna, ca elemente ce întregesc registrul acestei categorii de ornamente.

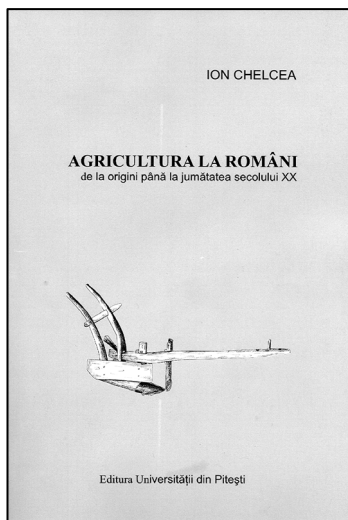
Frecvent întâlnite pe obiectele de uz casnic, precum și pe piesele de mobilier țărănesc (lăzi de zestre, cuiere, blidare, scaune), sunt motivele fitomorfe (flori, frunze, ramuri, fructe). De asemenea, porțile maramureșene au ca element decorativ specific vrejul viței de vie și pe cel cu ghindă și frunză de stejar. De cele mai multe ori, aceste motive apar sculptate în combinație cu reprezentări animaliere (cal, călăreț, berbec, cerb, câine), un adevărat bestiar domestic, cu rol apotropaic, ce reflectă modul de gândire al țaranului asupra lumii.

Tabloul elementelor ornamentale este completat cu imaginea omului ce suscită un interes aparte, ca rezultat al unui proces îndelungat de autocunoaștere, în care auto-reprezentarea decorativă constituie o străveche și foarte răspândită reprezentare artistică, imaginea mâinii și a capului, ce apare integrată într-o combinație de motive solare și vegetale, în decorul porților maramureșene, fiind elocventă în acest sens.

Concluzionând, putem afirma că ne aflăm în fața unei ample lucrări științifice, în care autorul reușește, prin intermediul textului și a bogatului material ilustrat, să aducă o contribuție importantă la cunoașterea unuia dintre cele mai complexe domenii ale culturii populare românești, arta lemnului din Maramureș, a cărei originalitate în exprimare a fost dusă la desăvârșire de iscusiți meșteri, creatori de adevărată școală românească de sculptură în lemn.

Ion Chelcea, *Agricultura la români de la origini până la jumătatea secolului XX. Studiu etnografic.* Ediție îngrijită și postfață de Septimiu Chelcea și Iancu Filipescu, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2010, 324 p.

Cartea etnografului Ion Chelcea (1902-1991), întemeietorul Muzeului Etnografic al Moldovei în 1943, privitoare la practicarea agriculturii la români de-a lungul timpului reprezintă o *amplă sinteză*, care e încununarea unei munci de o viață, pasionată și dublată de o pricepere rară. Faptul că Ion Chelcea a lucrat mereu nu numai cu mintea, ci și cu sufletul, o arată dedicația emoționantă care deschide această carte: „Moșilor și strămoșilor mei, moșneni din satul Boteni, Muscel”.

Lucrarea constituie o demonstrație lămuritoare asupra multor aspecte puțin cunoscute din acest domeniu fundamental al etnografiei, agricultura și creșterea animalelor constituind firul roșu al ocupațiilor care definesc specificul unui

popor. Faptul că autorul se bazează pe o mulțime de surse etnografice, arheologice, istorice, sociologice, economice ș.a., toate dublate de o documentare amplă și îndelungată, dau măsura unei preocupări susținute în cercetarea satelor românești. Volumul de față se înscrie, așa după cum s-a mai afirmat, „în categoria cărților-mărturie despre viața poporului român, adevărate documente sociale, prin prisma sintezei realizate și a surselor care au stat la baza acesteia” (Flavius Mihalache).

Ion Chelcea ilustrează evoluția practicilor și obiceiurilor agricole de pe teritoriul etnic românesc începând din preistorie și ajungând până în deceniile cinci și șase ale secolului al XX-lea, punând accentul, cumva firesc dacă avem în vedere sursele de informare mai ample, pe perioada de după Tratatul de la Adrianopol (1829), perioadă care a adus modificări fundamentale în lumea satelor românești, în special în Moldova și Muntenia.

Cartea este structurată în opt capitole tematice, precedate de o *Introducere*, care prezintă lapidar principalele contribuții la studiul agriculturii și al vieții țăranilor. Tot în *Introducere*, Ion Chelcea propune și

o periodizare, foarte utilă din punct de vedere didactic, a evoluției agriculturii. Primul capitol al cărții (*De la culesul în natură la plugul cu brăzdar de fier*) relevă trecerea de la activitățile pre-agricole (cules, vânătoare, pescuit) la primele forme de agricultură primitivă. Aici se subliniază faptul că „femeia era cea care făcea agricultura, ea fiind prin natura ei mai sedentară. Ea întreținea focul, îngrijea copiii și tot ea era cea care culegea semințele și spicele unor plante. [...] Mult simplificat, aceștia ar fi primii pași în lucrarea pământului” (p. 28).

Cel de-al doilea capitol al lucrării (*De la rariță la plug*) prezintă trecerea de la formele antice ale plugului de lemn la plugul realizat în întregime din fier. Perioada medievală a dus la apariția și dezvoltarea a două forme specifice de plug și, începând cu secolele XVIII-XIX, la introducerea a diverse mașini agricole menite să reducă, în primul rând, cantitatea de muncă: „Până pe la 1800 la noi se lucrează pământul încă în mod tradițional; plugurile se fabricau, în cea mai mare parte, din lemn, numai brăzdarul era din fier” (p. 70). Interesantă este, în acest context, o anume rețineră manifestată de către țăranul român față de uneltele și obiectele din metal, lemnul și pământul fiindu-i materii prime mult mai apropiate, fapt subliniat, implicit, dar și explicit, de Ion Chelcea: „Se poate spune că utilajele agricole perfecționate își fac loc cu greu în lumea satelor noastre” (p. 76).

Capitolul 3 (*Diferite forme de apropiere a solului arabil*) prezintă o serie de practici agricole tradiționale legate de fertilitatea solului și de rotația culturilor, precum și transformările pe care introducerea culturii porumbului le-a produs la nivelul muncii agricole și a alimentației populației. După cum se știe, meiul, care a fost multe veacuri la rând produsul de bază în alimentația strămoșilor noștri, a fost înlocuit de către porumb, ceea ce a reconfigurat, practic, întreg universul satului românesc: „În Țările Române, porumbul s-a răspândit cu destulă repeziciune, între altele și pentru că turcii nu-l întrebuițau, folosind pentru hrana lor grâul. [...] Spre deosebire de grâu, porumbul se consumă pe plan intern și se exportă puțin. Pentru popor, cum pe drept cuvânt afirma Jaques Watelin, porumbul capătă importanța unui principiu vital, așa cum este la chinezi orezul” (p. 108).

Semnalam, în treacăt, faptul că termenul „apropriere”, preluat de autor din franceză (probabil cu sensul de „a face ca un lucru să fie potrivit pentru un anumit scop” – conform unei definiții a DEX-ului), nu este chiar cel mai adecvat pentru a exprima o realitate arhaică, după cum la fel de nepotrivită, chiar pretențioasă, ni se pare utilizarea unei

sintagmei moderne („planșetă dințată”) atunci când se discută, în capitolul următor, despre treieratul grâului cu *dicania*, *cremenea*, *dosca* sau *șitca*, toate denumiri arhaice amintite de Ion Chelcea și mult mai potrivite, în opinia noastră, pentru a desemna o unealtă atât de veche (p. 178).

Capitolul 4 (*Aratul, semănatul și culesul porumbului, seceratul și treieratul grâului*) este, de departe, cel mai important din întreaga structură a cărți. Acesta ilustrează ciclurile definitorii ale muncii pământului, de la arat până la culegerea recoltei. Ieșirea la arat reprezenta, adesea, un moment festiv-ceremonial, practicat în multe locuri la dată fixă, de Măcinicii (9 martie). Acum satul se trezea la viață o dată cu pământul-mamă. Până toamna târziu, munca câmpului presupunea foarte mult efort, în timp ce recolta depindea, potrivit mentalității arhaice, de voia lui Dumnezeu, Cel în grija căruia oamenii de altădată se încredeau necondiționat, Acesta fiind Cel care rânduia sau nu condiții climatice favorabile.

Remarcăm faptul că în acest capitol informațiile ar fi putut avea o altă ordine, având în vedere că la români cultivarea grâului este mult mai veche decât cea a porumbului. Însă, probabil, autorul a avut în vedere o anume realitate istorică din veacurile XVIII-XIX, potrivit căreia porumbul a dobândit o pondere mult mai mare în hrana și chiar în viața înaintașilor noștri. Dintre paginile dense ale acestui capitol, extrem de bine realizat, remarcăm pe cele dedicate semănatului porumbului „cu paru” și „cu călcâiu”, precum și pe cele consacrate treieratului grâului „cu chetroiu” și cu buclucașa „planșetă dințată”. De asemenea, remarcabile pagini scrie Chelcea despre arat (p. 111-116) sau despre anterioritatea sapei în raport cu plugul, despre „coaștă”, o sapă total necunoscută literaturii de specialitate (p. 123-131). Tot aici, în capitolul 4, se subliniază faptul că, adeseori, pentru diversele activități care necesitau existența unui număr mare de brațe de muncă într-o perioadă de timp limitată (arat, cules, secerat), mai multe familii *se ajutau* între ele, ajutor care poartă numele de *clacă*, și care arată, în esență, marea solidaritate ce a existat în lumea satului tradițional românesc.

Capitolul 5 (*Mijloace de păstrat recolta*) conturează și mai pregnant universul vieții arhaice țărănești. Depozitarea cerealelor și a fructelor se făcea fie în podul sau pivnița casei, fie în anexe cu destinație specifică (*hambar*, *pătul*, *grânar*, *jitniță*) sau chiar în gropi special amenajate. De altfel, păstrarea cerealelor, merelor și a cartofilor

în gropi, actuală până în secolul al XX-lea, are o îndelungată tradiție istorică, fiind consemnată încă din antichitate.

Grădinăritul și legumicultura (tema capitolului 6) s-au dezvoltat la români destul de târziu, începând cu secolul al XIX-lea. Primii cultivatori au fost slavii veniți de la sud de Dunăre (sârbi și bulgari), care au format comunități prospere în jurul orașelor și care au dominat multă vreme producția legumicolă. Pentru toate afirmațiile sale, autorul aduce argumente solide de natură istorică, care dau greutate și credibilitate celor scrise.

Capitolul 7 (*Evoluția relațiilor sociale de proprietate*) analizează trecerea de la regimul clăcii și dijmei la organizarea capitalistă a agriculturii, reprezentând o analiză de-a dreptul sociologică asupra condiției țăranilor și a obligațiilor acestora în raport cu stăpânii și arendașii, în special în secolele XIX-XX. Tot în acest capitol sunt prezentate, succint, aspecte legate de practici, precum „munca cu ziua”, sau de deplasările sezoniere pentru lucru, generate de lipsa pământului și de obligațiile tot mai aspre privind dijma și claca.

Ultimul capitol al cărții (*Credințe și practici religioase agricole*) ilustrează o serie de practici religioase semnificative, asociate ciclurilor agricole (*Caloianul, Sângiorzul, Călușul*) și analizează mai multe credințe și superstiții legate de arat, semănat și secerat. „Se știe îndeobște că și la alte popoare *agricultura este înconjurată de mister*” (p. 286). Plecând de la o asemenea afirmație, Ion Chelcea subliniază legătură profundă existentă între țăranul român, natură și dimensiunea transcendentă, reliefată prin credințele, practicile religioase și datinile populare existente pe vremuri în lumea satului.

Este și motivul pentru care editorul Septimiu Chelcea a destinat cea mai mare parte a acestui ultim capitol „Anuarului” nostru spre republicare, acest capitol, alături de capitolul 4, fiind unul extrem de spectaculos și de plin de inedit. De altfel, cei doi editori consideră că luarea în discuție de către Ion Chelcea „a credințelor și a practicilor religioase lărgeste cadrul de analiză a agriculturii propus de savanții francezi” Pierre Bonte și Michel Izard⁵.

Unele scăpări de tehnoredactare, o anume incoerență în privința aparatului critic, pocirea unor toponime (de ex., Comana în loc de Comarna – p. 187 și 208 –, sau Zăpădeni în loc de Zăpodeni – p. 214),

⁵ În *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Editura Polirom, 1999. Traducere a ediției franceze *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1991.

precum și o slabă calitate a legăturii, nu scad deloc din marea importanță a acestei cărți-eveniment, o carte deopotrivă științifică și didactică, extrem de utilă etnografilor, folcloriștilor, istoricilor, profesorilor din ciclul gimnazial și liceal, tuturor celor interesați cu adevărat de „talpa țării”. Tot la plusuri, ținem să subliniem apelul masiv pe care Ion Chelcea îl face mereu la surse bibliografice, românești și străine, extrem de importante, multe chiar din secolul al XIX-lea, la informații culese personal de pe teren, la imaginile făcute direct acolo, în mijlocul evenimentelor. Multe dintre trimiteri sunt chiar la studii și materiale pe care autorul le-a realizat de-a lungul a jumătate de veac, mărturie și aceasta a interesului real pe care l-a arătat constant acestei teme.

Așadar, editorilor, în primul rând cunoscutului sociolog Septimiu Chelcea, li se cuvin sincere felicitări pentru această *necesară și fericită restituire*. Chelcea fiul se dovedește astfel a fi un nobil și demn urmaș al bătrânului Chelcea, cel care a gândit și făptuit pentru neamul său o mulțime de lucruri mărețe! Frumoasă și emoționantă continuitate!

Marcel LUTIC

Ion Cherciu, *Spiritualitate tradițională românească în epoca interbelică/Spiritualité traditionnelle roumaine de l'entre-deux-guerres*. Ilustrații de Virginia Georgescu-Hossu. Traducere de Maria Mavrodin, București, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 2010, 200 p.

Nicolae Iorga spunea undeva, în cunoștință de cauză, că „cine va studia istoria Vrancei, va afla despre istoria în mic a acestui popor”. Așa cred că a ajuns și Ion Cherciu să știe atâtea și atâtea lucruri despre poporul român, căci de peste două decenii e una dintre vocile cele mai autorizate în privința Vrancei arhaice, a Vrancei care unește spiritul românesc.

Prin anii '90, la Muzeul Vrancei, acolo unde era un harnic muzeograf, Ion Cherciu scria despre „locul specificului vrâncean în cultura populară românească”, dar și despre „simbol și semnificație în arta lemnului din Țara Vrancei”, teme care îi definesc extrem de bine traseul profesional și, implicit, publicistic ascendent. După ce va ajunge cercetător științific la Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu” al Academiei Române, își va da întreaga măsură a capacităților sale profesionale, dar și a dragostei sale față de

meleagurile natale. Este născut în 1952, la Vidra, în județul Vrancea. A studiat la Facultatea de Litere a Universității din București, pe care o absolvă în 1978. În perioada 1980-2005 a fost muzeograf la Slobozia, în cadrul Muzeului Județean Ialomița, iar mai apoi, după cum aminteam, la Muzeul Vrancei, aici fiind o vreme și șeful Secției de etnografie, care cuprinde și Muzeul Satului Vrâncean – Crângul Petrești. La Institutul „Brăiloiu” va deveni membru în colectivul de redactare al Atlasului Etnografic Român.

Lucrările care îi definesc profilul științific îl leagă pentru totdeauna de Țara Vrancei⁶, fiind *un demn continuator al lui Ion Diaconu*. A studiat cu pasiune meșteșugurile Vrancei, costumul popular vrâncean, arta populară de aici în integralitatea ei, credințele și bisericile de lemn din Vrancea arhaică. Vrancea este una dintre acele vetre deosebite ale românismului, vatră care oferă o bogăție de date etno-folclorice deosebite și care are nevoie de cercetători precum Ion Cherciu pentru a-i releva bogățiile și frumusețile nebănuite de cineva din afara ei.

Lucrarea pe care o prezentăm acum, pe scurt, se înscrie pe aceleași coordonate ale unui program, probabil cândva asumat de cercetătorul Ion Cherciu. Cartea are un subtitlu lămuritor: „După răspunsurile la Chestionarele Școlii Sociologice de la București pentru campaniile de la Nerej”. Precizăm că acest volum a avut parte de o lansare fastuoasă, organizată de Clubul Filantropia la Librăria Cărturești

⁶ În primul rând, trilogia Vrancei apărută la Editura Enciclopedică din București: *Bisericile de lemn din Țara Vrancei*, 2003; *Arta populară din Țara Vrancei*, 2004; *Tradiții și credințe populare din Țara Vrancei*, 2007. Apoi, *Nerej – un sat din străvechiul ținut al Vrancei*, București, Editura Enciclopedică, 2007 (în colaborare cu Paula Popoiu); *Costumul popular din Țara Vrancei*, București, Editura Centrului pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2008; *Ornamentica tradițională românească*, vol. I. *Țara Vrancei* (ediție bilingvă), Timișoara, Editura Brumar, 2011. De asemenea, mai multe studii și articole în SCIA („Studii și Cercetări de Istoria Artei”), „Revista Muzeelor și Monumentelor”. Seria „Monumente istorice și de artă”, revista AIMA, Musee du Louvre, precum și în volume de studii din țară (Muzeul Satului – București, Muzeul Etnografic al Moldovei – Iași).

din cadrul Muzeului Țăranului Român pe 20 ianuarie 2011. Prezentarea a fost făcută de către cunoscutul antropolog Gheorghită Geană, moderator fiind etnologul Șerban Anghelescu.

Gheorghită Geană a ținut atunci să remarce faptul că „Dimitrie Gusti a schimbat fața sociologiei, el a venit cu un gând de schimbare radicală. El a așezat sociologia pe un proiect de cercetare empirică, de teren. Gusti și-a început prima cercetare de teren la Goicea Mare. A doua a fost la Rușețu, a treia, în 1927, a fost la Nereju. La Nereju s-a revenit în '29, '38. Nereju a fost și rămâne o realizare de seamă a științei sociale din România. Căci acolo se lucrează, de fapt, cu niște metode care sunt deopotrivă antropologice, etnologice ș.a.m.d. Monografia Nerejului a fost finalizată în 1939, în septembrie, ca un fel de carte de vizită pentru Congresul al XIV-lea Internațional de Sociologie, ce urma să se țină la București. Nu s-a mai ținut, pentru că, la 1 septembrie, Germania a atacat Polonia. Au apărut trei volume în franceză, deci într-o limbă de circulație internațională. Această monografie a avut un ecou excepțional. Într-o carte de etnologie apărută în 1968, sub coordonarea unui francez, monografia satului Nereju este dată ca exemplu de monografie reușită. Nu spune că e unica din Europa, dar o dă ca exemplu. Nu mai dă alt exemplu. Cred că este o citare remarcabilă”.

Data fiind utilitatea tehnicii moderne, ne folosim de aceasta pentru a înfățișa gândurile care l-au determinat pe Ion Cherciu să pucească la „moșirea” acestei noi cărți dedicată Vrancei sale iubite. Iată ce ne spune cercetătorul (care face adesea naveta între București și Focșani și retur): „Lucrarea despre Nereju vine ca o continuare a preocupărilor mele despre Vrancea. Cineva mi-a spus ca «da, sunt interesante cărțile, dar sunt prea zonale!» Eu aș zice că, pentru ceea ce reprezintă Vrancea în spiritualitatea românească, este reprezentativă pentru toată oicumena românească. Nu poți să cunoști acea zona dacă nu ai cunoștințe și despre spațiul moldovenesc, ce se întâmplă dincolo, peste deal (cum zicem noi, vrâncenii) (în Transilvania) și dincolo, peste plaiurile Milcovului, ce se întâmplă în Țara Muntenească. m fost cucerit de frumusețea textelor.

Apropo de angoasele omului modern, întrebat un țăran ce crede el despre pământ, dacă o să se termine vreodată, omul spune foarte clar și foarte senin: «Sigur că da, ca orice lucru pe care ochii noștri pot să-l vadă, și pământul se va sfârși într-o zi». Foarte simplu, fără să-și facă nici un fel de probleme. Nu mai spun cât de interesante sunt observațiile

legate de cer și constelații. Capitole întregi, cum sunt cele despre comori, despre credințele în apa vie, apa moartă, cele referitoare la satana, care apare sub difere forme, fie în probleme legate de comori, fie atunci când e vorba de Sfântul Ilie, care urmărește satana să o lovească cu trăsnetul... Sunt bucăți care, atunci când vor fi citite, trebuie neapărat să intre în orice antologie reprezentativă de proză literară, de proză folclorică românească.

Cartea vorbește și despre credințele populare. Are și niște note, una dintre ele făcând referire la cer și la credințele în stele, fapt care m-a trimis la un eseu al meu, pe care l-am scris plecând de la neliniștea pe care a trăit-o Francisc Rainer, el însuși colaborator la campania de la Nereju (lui i-a revenit cercetarea cadrului biologic). La un moment dat, Rainer a trăit un fior, ieșind în grădina casei, privind cerul înstelat. A fost copleșit de-a dreptul și și-a propus să găsească o soluție la problema cerului înstelat. Plecând de la acest fior al lui am scris un eseu și am pornit de la o problema mai veche. Fizicienii și-au pus întrebarea cu ce presiune apasă atmosfera asupra ființei umane, a corpului uman. Presiunea este uriașă. De ce nu este strivit omul sub aceasta presiune?

Eu am pus problema altfel. De ce nu s-au întrebat psihologii care este presiunea psihică pe care imensitatea cosmosului o exercită asupra ființei umane? Rainer a trăit acest sentiment, nu l-a exprimat ca atare, dar l-a trăit. Și am plecat de la aceasta trăire a lui Rainer în fața cerului înstelat, am ajuns până la Kant și am încercat să fac din asta o problemă. Am trecut prin Rebreanu, prin James Jeans, marele astronom de la Cambridge (l-a influențat foarte mult pe Rebreanu). Și am ajuns apoi la Kant, care zice: «Două lucruri umplu sufletul cu mereu nouă și crescândă admirație și venerație, cu cât mai des și mai stăruitor cugetul se îndreaptă spre ele: cerul înstelat deasupra mea și legea morală din mine». Cred că este una din cele mai tulburătoare cugetări care au fost enunțate vreodată.

Astfel am ajuns în mitologia românească și mi-am spus: țăranul român nu trăiește această angoasă în fața spațiului. De ce? Pentru că el a luat din ograda lui găina, carul și le-a proiectat pe cer. Și atunci el în cosmosul ăsta se simte acasă. Am găsit această idee cumva sugerată de felul cum denumesc țăranii din Nereju stelele”.

...Henri H. Stahl a fost printre cercetătorii care au cunoscut bine realitățile vrâncene. Iată cum zugrăvea marele sociolog modul de raportare la lumea al vrâncenilor: „Viața socială a fiecărui grup uman depinde în egală măsură de felul în care acești oameni judecă și

prețuiesc, datorită calităților lor psihice, ansamblul fenomenelor care alcătuiesc viața lor pe pământ [...] De exemplu, pentru oamenii din Vrancea trebuie să constatăm un ansamblu de calități psihice care sunt aproape aceleași pentru toți țăranii din oricare sat al României; dar grupul social vrâncean cunoaște și alte însușiri, sau multe aspecte particulare ale calităților generale, care trebuie să fie în mod cert în legătură cu istoria și civilizația socială specifice acestei regiuni. Un paralelism aproape perfect există deci între modul de viață și felul de a gândi și simți al acestui grup de oameni”.

Acest „mod de viață și fel de a gândi și simți” al vrâncenilor este ceea ce Ion Cherciu încearcă și de data aceasta să prezinte, ca un dar, lumii științifice, lumii largi, lumii obișnuite, el însuși fiind un trăitor în spiritul înaintașilor săi vrânceni, oameni vrednici, care au ținut rânduielele așa cum au fost ele așezate cândva de Bunul Dumnezeu! O lucrare care, ca și celelalte semnate de Ion Cherciu, merită a fi păstrată într-o *tainică bibliotecă a inimii*, de unde se va scoate doar atunci când ni se va face prea tare dor de strămoșii cei înțelepți sau de rânduiala dumnezeiască. Mulțumim Ion Cherciu pentru acest prea-frumos și prea-înțelept dar!

Marcel LUTIC

***Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului
Etnografic Român. Românii din Bulgaria, vol. I. Timoc,*
București, Editura Etnologică, 2010, 200 p. + ilustrații**

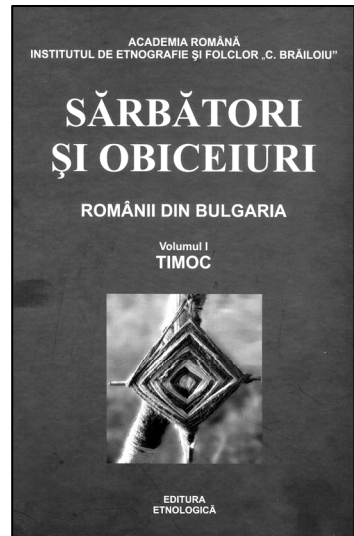
Seria volumelor intitulate *Sărbători și obiceiuri* continuă publicarea informațiilor etno-folclorice aflate în corpusul de *Documente Etnografice Românești* (DER), de această dată prin deschiderea unei noi colecții. Românii aflați în afara granițelor statale sunt intervievați în scopul lărgirii acestei bănci de date, prin mijlocirea unui proiect finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice.

Această inițiativă a fost precedată de cinci lucrări cu același nume (în care datinile și credințele din Oltenia, Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania, Moldova, Muntenia și Dobrogea sunt tipologizate după o structură comună) și încă două cărți publicate sub titlul *Habitatul* (în prima sunt investigate satele din Oltenia, iar în cea de-a doua localități din

Banat, Crișana și Maramureș). Complementaritatea acestui proiect cu seria de volume ale *Atlasului Etnografic Român* (trei deja publicate și încă două aflate sub tipar) este mai mult decât evidentă, nu atât prin faptul că un demers se nutrește din celălalt, ci prin cele două modalități de prezentare a informației de pe teren: avantajul reprezentării vizuale a caracteristicilor tradiționale se desăvârșește prin detalierea factuală din volumele *Sărbătorilor...* Cu atât mai laudabil este efortul de a continua anchetele folclorice dintre anii 1972 și 1989 cu deplasări pe teren la minoritățile românești din țările învecinate.

Cele 11 localități care au făcut obiectul cercetărilor valorificate în acest volum se află în obștina Vidin din Bulgaria, adică în arealul geografic cuprins între portul Vidin, Dunăre și râul Timoc. Volumul al doilea dedicat românilor din Bulgaria se va ocupa de așezările aflate pe Valea Dunării (zona dintre Silistra și Lom) și va fi urmat de un atlas etnografic. Viitorul ceva mai îndepărtat ne va face cunoscute tradițiile și convingerile populare găsite de cei cinci membri ai echipei de cercetare la grupurile dialectale de la sud de Dunăre, la românii din Republica Moldova, Ucraina, Ungaria și Rusia. Avem, așadar, trei repere pe axa temporală a culegerilor de pe teren, indirecte în prima fază. Primul este constituit de chestionarele trimise țăranilor de către Bogdan Petriceicu Hasdeu, între 1878 și 1885, același moment istoric caracterizând și întrebările expediate pe teren de Nicolae Densușianu (1883-1885). Au trecut apoi 87 de ani până la cercetările inițiate pentru redactarea *Atlasului Etnografic Român* și încă 20 până la cea de-a treia perioadă de investigații, în anii 2007, 2009 și 2010, la românii din Bulgaria.

Examinarea structurii pe care a primit-o acest al șaselea volum de *Sărbători și obiceiuri* românești arată că s-au operat puține modificări față de lucrările premergătoare. Primele două secțiuni au rămas aceleași, împărțind ceremonialele în *Ciclul familial* și *Ciclul calendaristic*, în timp ce partea a treia a volumului a inclus capitolul *Reprezentări mitice* sub denumirea *Mitologie*, alături de un alt capitol pentru *Practici magice*. Atât acesta din urmă, cât și partea legată de *Istorie orală privind*

intemeierea așezărilor nu se regăsesc în cărțile anterioare din această serie. Tot noi sunt și subiectele referitoare la *Tăierea moșului și Datul la grindă*, aceste rituri postliminare completând succint (două pagini) traseul ontologic al copilului după botez.

Începând cu volumul al cincilea (despre datinile respectate în Muntenia și Dobrogea) capitolul despre naștere s-a îmbogățit aparent cu un articol despre *Femeia gravidă*. Aparent, pentru că sumedenia de superstiții, rituri de anticipație, practici de divinație, credințe tabuistice și de protecție nu poate fi cuprinsă doar într-o pagină, așa cum apare în cele două lucrări menționate. Este necesar ca în anchetele de teren ulterioare să se îmbogățească numărul de întrebări referitoare la perioada sarcinii prin consultarea unei bibliografii extinse asupra acestei etape a ritului de trecere. Concluzia generală care se desprinde după lectura integrală a capitolului, dar și a cărții, este, în mod previzibil, că percepția tradițională asupra mutației ontologice se face în mod asemănător și uneori identic la nord și la sud de Dunăre. Cele mai multe situații în care oamenii reacționează la fel din punct de vedere magic leagă spațiul Olteniei de cel al Timocului (moașa de baștină, funcția rituală ambivalentă a moașei și moșicului care devin nași, „numirea” unei moașe cu rol exclusiv ceremonial), dar nu lipsesc nici similitudinile cu regiunea Moldovei. La Drujba, Pocraina și Rabrovo, femeii însărcinate i se spune *grea*, întocmai precum în Hălțeni – Iași, cuvântul suportând și derivarea lexicală. Nașterea arhaică pe paie primește la românii din Bulgaria aceeași explicație religioasă pe care o auzim și în România: „La fel a născut și Maica Domnului”. Istoria culturală comună impune tiparele de gândire, indiferent de zona geografică acoperită.

Foarte interesantă din punct de vedere antropologic apare o relatare care poate induce în eroare cercetătorul, în lipsa unei documentări riguroase. Spune un informator din Rabrovo: „Mai sânt obiceiuri, dar nu sânt românești, sânt bulgărești, [buricul] se aruncă acolo unde ți-ai dori copilul să fie. Și mai este o poveste că acolo unde ți-ai aruncat buricul, acolo te trage toată viața” (p. 45). Practica este pur românească și activă în zilele noastre, dar viața subiectului într-o țară adoptivă îl predispune pe acesta la suspiciunea că mediul nou a generat informația culturală. Declarația altui subiect că a vrut să-și numească pruncul Crasnic (p. 59) demonstrează actualitatea cercetărilor întreprinse de Petru Caraman cu șase decenii în urmă. Volumul savantului ieșean, *Conceptul frumuseții umane reflectat în antroponimie*

la români și în sud-estul Europei, conține un capitol exhaustiv despre derivatele de la *kras-*, toate având la bază semnificația frumuseții fizice.

Dacă în volumele anterioare obiceiul familial al nunții este tipologizat începând cu pețitul, lucrarea privitoare la românii din Timoc oferă informații și despre vârsta căsătoriei, despre părinții care hotărâu uniunile maritale și căsătoriile mixte. Ceremonialul nunții dovedește arhaicitate în numeroase situații, dintre care menționăm funcția morală a expunerii publice pentru mireasa *necinstită*. Aceasta este dusă pe grăpă, după „spargerea” nunții, cu un simbolic ulcior fără fund. Gestul ritual al ruperii cheutorii de la cămașa soacrei mici amintește, din nou, de un studiu de-al lui Petru Caraman dedicat *Cântecului nunului*. Vivacitatea acestui obicei se explică exact prin profunzimea semnificațiilor relevate de marele cărturar.

Cel din urmă ansamblu de rituri din ciclul familial, format din obiceiurile funebre, completează cu informații actuale perspectiva românească asupra morții. Avantajul comunităților conservatoare, ca reacție a statutului lor minoritar, este tocmai închiderea în crisalidă a unor datini ce tind să se piardă în mediile majoritare, din cauza unei expuneri față de comunitatea amplă. Gesturile de separație necesare după moartea unui membru al familiei sunt numeroase, atât pentru rude, cât și pentru cei *lunatici* sau *zâlatici*, adică născuți în aceeași zi cu defunctul. Ele apar atât la scoaterea sicriului din casă, cât și la înmormântare, lovirea cu capul a celui rămas în viață fiind des întâlnită (acesta lovește ușa, stâlpii casei, sicriul sau crucea). În plus, față de implicațiile simbolice ale legării, ale lacătului descuiat și apoi aruncat în Dunăre, atrag atenția formulele ritualizate, care par a valorifica omonimia dintre astru și perioada de timp: „Pân-acum ți-am fost *lunatic* și *zâlat*, da acuma să-ți fie luna și soarele”, se spune la Deleina mortului, ca să nu pătească cel viu ceva rău. Dincolo de sugestia lexicală trebuie remarcată direcționarea mortului pe un traseu cosmic, integrarea lui într-o ordine superioară a lumii, similară cu cea din balada „Miorița”. *Hora de pomană* este o manifestare specifică acestei zone, dar apare și la românii din Serbia, în timp ce în Moldova se întâlnește *dansul de pomană* pentru „tinerii nelumiți”. Diferențele de loc și timp ale îndeplinirii ritualului sunt zonale, însă practicile funebre în cauză fac parte din același tip de reacție spiritualizată în fața morții. Imaginea de pe coperta volumului, reprezentând un romb obținut din trecerea a diverse fire de lână prin ochiurile de lemn ale unui schelet de cruce, primește câteva explicații în volum, ca element specific pentru pomul funebru. O ilustrație de la sfârșitul lucrării mai oferă un exemplu pentru ceea ce pare a fi un simbol solar integrat contextului funerar.

Sărbătorile de peste an sunt consemnate, conform structurii deja familiare, prin împărțirea lor în funcție de caracteristicile datei: fixă sau mobilă. În mod salutar, a fost introdusă în prima categorie a datinilor practica *descolindatului*, absentă din volumele referitoare la localitățile din România. Identificat de Petru Caraman, obiceiul reprezintă ipostaza inversă a magiei colindatului, prin care gospodăriei i se dorește sănătate, belșug și noroc. Ofensați de refuzul de a fi primiți, colindătorii din Timoc menesc celor din casă „Bureți pe pereți!” (Topolovăț), la fel ca în cazurile discutate de către savantul ieșean în volumul dedicat descolindatului. Imaginea sintetică a năruirii casei și familiei este completată de blestemul adresat animalelor din gospodărie, de care depinde existența oamenilor: „Care nu dă colindeți,/ Moare poarca în coteț,/ Care nu dă colăcei/ Moare poarca cu porci” (Bregovo), „Dacă nu se desface ușă să-ți dea colac, spui: «Pui șchip...!» Ca să n-aibă pui” (Gomotași). De altfel, formulele și textele rituale din toate speciile literare se dovedesc a fi bine conservate. Cântecele de leagăn consemnat conține numeroase motive autentice, descântecul, cântecul intonat la Paparudă, formula folosită în ritul închinat Mumei Ploii și Tatălui Soarelui (ultimele două făcând parte din grupul de obiceiuri legate de calendarul agro-pastoral), toate merită o atenție deosebită, cu atât mai mult cu cât sunt încă active.

O altă categorie de practici, denumite comunitare în seria aceasta de volume, oferă date despre însurășitul fetelor la Paști, despre arborii cu valoare sacră în geografia satelor și despre sărbătoarea moașelor, ce poartă denumirea bulgară de Babindenii. Aceasta din urmă este omologă *adunării nepoatelor* din Maramureș și din alte zone ale țării, cu diferența că în Bulgaria a devenit sărbătoare legală, când sunt celebrate inclusiv cadrele medicale cu specialitate obstetricală. Saltul acesta, din universul tradițional în cel profan, al sărbătorilor laice, demonstrează importanța deosebită a moașelor în ierarhia comunității.

Secțiunea de mitologie, împărțită în două categorii, *Reprezentări mitice* și *Practici magice*, conține informații despre spații sacre (*locuri bune, locuri rele*), întrupări supranaturale (*Vârcolacii, Muma pădurii, Muma apelor, Zmeii* ș.a.) și despre percepția mitologizantă a păianjenilor. Datele despre sărbătoarea de la 1 martie se completează în acest capitol cu detalii despre Baba Marta, echivalentă Babei Dochia din România. Pe lângă *Cămașa ciumei*, ale cărei valențe se dovedeau salvatoare în războaie pentru cei ce treceau prin ea, și farmecele de desfăcut transcrise aici, capitolul de *Practici magice* ar fi putut conține și descântecul de deochi incluse la obiceiurile de naștere, precum și

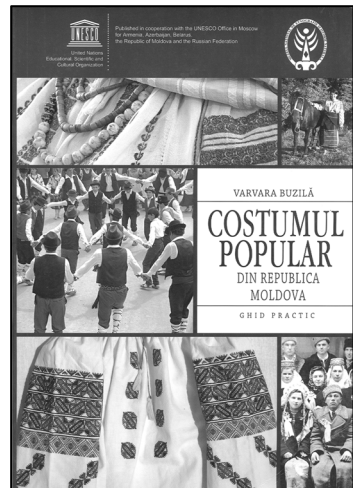
vrăjile consemnate în relație cu recuzita funerară. Câștigul nu ar fi fost numai o consistență mai mare a capitolului, ci și o imagine de ansamblu grăitoare asupra dominantei magice din toate segmentele culturii populare a românilor din Timoc.

Istoriile orale privind întemeierea așezărilor oferă informații populare despre toponimele satelor, dar sunt interesante și pentru o eventuală analiză pragmatică a discursurilor, datorită amestecului de termeni și concepții culte cu cele tradiționale, în plus față de influențele lexicale bulgărești. De altfel, nu de puține ori, pe parcursul volumului simțim interferențe ale redărilor intelectuale de informații, datorită gradului de instruire a subiecților (unul este medic veterinar, altul student, există și un profesor). Radiografia *Sărbătorilor și obiceiurilor* timocene este, așadar, una veridică și actuală, ceea ce nu poate face decât să-i îndemne la viitoare investigații aprofundate pe specialiștii interesați.

Adina HULUBAȘ

**Varvara BUZILĂ, *Costumul popular din Republica Moldova.*
Ghid practic, Chișinău, Editura Reclama, 2011, 160 p.**

Și zilele se scurg ca un râu și vine una pe care o numim *sărbătoare*, nefiind totuși mult deosebită de celelalte. Ziua în care am citit cartea Varvarei Buzilă este pentru mine o sărbătoare, o zi deosebită de toate celelalte și pentru aceasta îi sunt recunoscătoare. Desfătare pentru minte, acest text, profund sincer, argumentat bogat, onorează atât autoarea, cât și pe cititorul lui. Este, după părerea noastră, textul de referință pe care nici un etnograf nu poate să-l ignore. Este și va rămâne textul după care interpretarea veșmântului intră într-o nouă etapă. E, în primul rând, cel mai bun exemplu de analiză pertinentă și de interpretare magistrală a materialului etnografic, a condiționărilor sociale și istorice a îmbrăcămintei și mecanismelor alteralității culturale, a cauzelor dezintegrării profilului cultural și a factorilor determinanți în aceste fenomene.

Materialul, dens informațional, cucerește prin profunzimea interpretării, prin relevanța analizei și prin structurarea perfectă. Autoarea a disecat problematica cu precizia celui mai bun anatomist și ne arată întreaga structură afină a problemei, dar și patologia ei.

Cartea este amplu documentată, fiecare capitol și subcapitol fiind însoțit de *note și referințe bibliografice*. Materialul fotografic și schițele completează în chip fericit informația.

Cartea începe cu *Argumentul* autoarei, în care prezintă observațiile proprii ale fenomenologiei portului tradițional și lămurește metodologia aplicată în studierea acestui domeniu. *Argumentul* este și o declarație de intenții și reprezintă un model de abordare a problematicii, lucru manifest și din declararea disponibilității spre dialog cu cei interesați de soarta costumului tradițional.

Capitolul *Repere ale afirmării costumului tradițional* este structurat în patru secțiuni: *În căutarea costumului original, Impactul evenimentelor istorice asupra costumului țărănesc, Încercări de revitalizare a portului popular și Contribuții bibliografice*.

În acest capitol întâlnim o pertinentă definiție a portului popular, cu explicitarea funcțiilor sale. Sunt analizate și mecanismele sociale care determină mutații în domeniul vestimentar și mărcile sociale ce operează în acest domeniu. Se face și distincția între costumele autentice și costumele *scenic*, considerate drept imitație nefericită și cu efecte dăunătoare consistente în evoluția naturală a portului popular al zonei, întrucât se falsifică imaginea modelului autentic, căruia, paradoxal, se revendică. Sesizarea pseudo-valorii, a imposturii, a hibrizilor, apariția asemenea unor mutații în cultura populară, este un act de mare onestitate și, prin vocea credibilă a Varvarei Buzilă, este un gest ce trebuia făcut în speranța unei reparații necesare. Autoritatea specialistului este dublată de onestitatea acestuia: se trece în revistă întreaga bibliografie pe tema abordată, iar studiul și eventualele coroborări, comparații proprii pot fi făcute ușor. Oricum, impresionanta bibliografie a acestei cărți, parcursă cu discernământ și cu apelul la un întreg aparat critic, ne arată că acest „combatant” s-a documentat extrem de serios înainte de a purcede la luptă.

Interesantă este contrapunerea pe care autoarea o sesizează în raporturile sociale, atunci când elitele nu-și mai îndeplinesc rolul de agent de agregare socială și virează spre opusul acestuia: agent în dezintegrarea culturală a tiparului unitar, virament ce se reflectă și în sfera vestimentară. De aici deduce că funcția semiotică a veșmântului festiv este trădată

datorită presiunii la care e supusă elita comunității. Un alt aspect sesizat e acela că asumarea rolului de portdrapel revine *Cenușăresei*: veșmântul cotidian, mai conservator în condițiile istorice și economice pe care le-a suportat populația din Basarabia în secolul al XIX, și, mai accentuat, în secolul al XX-lea. Veșmântul cotidian a fost, în aceste condiții, mai conservator, fapt explicabil prin devenirea istorică a societății ce trece prin experiențe traumatizante, de perturbare și negare a identității culturale.

Autoarea reliefează rolul pe care îl au grupurile profesionale cu port consacrat în păstrarea identității culturale prin veșmânt. Foarte bune și pertinente sunt și observațiile privind unitatea menținută de hainele ce atingeau pielea, în contact intim cu persoana ce le îmbracă, ascunse de privirile ce-și propun aneantizarea etnică și, ca atare, mai la adăpost decât haina dinafară.

Veșmântul țărănesc este analizat sub toate aspectele: componentă, funcție, simbolistică etc. Veșmântul este abordat și în evoluția sa istorică în zona Moldovei, dar prezentarea se face ținând cont de tipologie. Sunt analizate și descrise separat: costumul bărbătesc și cel femeiesc, iar într-un capitol separat este tratată tema încălțăminteii.

Un bogat material imagistic, format din fotografii și schițe, întregește conținutul lucrării, iar *glosarul* este binevenit în condițiile în care majoritatea termenilor din acest domeniu sunt deja clasificați în categoria *arhaismelor*, nefiind reprezentate în lexicul actual decât sporadic și de către foarte puțini vorbitori.

Memoria socială și infuzia de piese alogene (de ex., fotele din Muscel) sunt alte două aspecte tratate exemplar de Varvara Buzilă.

Această carte nu este a unuia dintre specialiști, a unuia dintre noi, truditarii, ci este opera maestrului, este o *carte de învățătură*. Mărturisesc că am așteptat așa o lucrare, dar nu am putut anticipa în ce măsură mă va surprinde și cât mă va încânta, de aceea poate, cu entuziasm, o numesc pe Varvara Buzilă *maestrul meu* și vocea cea mai îndreptățită să vorbească despre munca noastră.

E greu să te faci ascultat în vacarmul de voci ale celor ce consideră că etnografia e un domeniu facil, la care toți se pricep. Acum, prin această carte, toate aceste voci tac! În liniștea ce se lasă se aude povestea veșmântului migălit sub vreme, purtat de trupuri ce nu mai sunt, povestea veșmântului ce reprezintă un neam și care trebuie înțeles în minunata lui alcătuire. Acum avem un bun povestitor: Varvara Buzilă.

Ioan GODEA, *Moralitate, mentalitate și osândă. Perindele, colodă și mireasa pe grapă*, Timișoara, Editura de Vest, 2011, 162 p.

Consecvent unor preocupări mai vechi, vădite în studiile tratând elemente de etnologie juridică și de arhitectură interioară bisericească,

Ioan Godea ne introduce, acum, în atmosfera punitivă rurală, specifică universului românesc, din Evul Mediu până în secolul trecut. Etica feudală de la noi și sancționarea juridică a comportamentelor neconforme cu aceasta a generat variate tipuri de ispășire și osândă. Între secolele X-XIX, baza practicilor judiciare a constituit-o *cutuma*, *dreptul valah* sau, cum i se spunea mai des, *obiceiu*l pământului. Același fenomen, cu unele deosebiri, s-a petrecut și în vestul Europei, unde recurgerea la *infrajustiție* – cu asentimentul puterii justițiare supreme – are loc în

soluționarea unui mare procent de infracțiuni.

Unele dintre pedepsele de atunci ni se par astăzi deosebit de crude, dar ele corespundeau mentalităților medievale și consonau cu *loca, tempora, personae* și *res*-urile de demult. *Păcatul*, ca noțiune creștină, domina întreaga rețea a raporturilor dintre oamenii acelor timpuri și era combătut prin practici ritualice individuale sau colective, cum ar fi pelerinajul, pedepsirea trupului, postul, rugăciunea și spovedania. Judecarea avea loc într-un spațiu special, încărcat de o putere *numinoasă*, legată de o configurație *cratofonică* (munți, peșteri, stânci) sau *dendrolatrică*. *Arborii de judecată* (exemplare impunătoare de brad, fag, pin ori stejar) vor fi înlocuiți cu timpul de *stâlpii justițiar*i și de *stâlpii suplicatorii*.

Ulterior, s-a simțit nevoia unui spațiu de ispășit izolat, sub protecția autorității divine: biserica sau mănăstirea. Aici se putea produce îndreptarea inculpatului prin pocăință – *poenitenția* latină sau *metanoia* greacă: „schimbarea din minte” (vezi Romulus Vulcănescu, *Coloana cerului*, p. 78). Într-o următoare etapă, tribunalele s-au mutat în piețe publice și închisori.

În primul capitol al lucrării este prezentat *scaunul de judecată*, care a devenit din *agorial* (în vatra satului, pe un deal, într-o poiană ș.a.)

aulic (pe pragul sau în tinda bisericii). Funcționarea legislației cutumiare românești din Ardeal a fost foarte importantă pentru păstrarea unității de neam și datină. Un document cum ar fi *diploma* din anul 1442, prin care Ioan de Dominic „recunoaște și legalizează scaunul de judecată al românilor din districtul Beiuș”, demonstrează autonomia locală. Forul justițiar valah, compus din 12 cnezi (jurați, juzi), în frunte cu un *voievod* sau cu un *vicevoievod*, judeca în fiecare vineri și-n alte ținuturi chezaro-crăiești, precum Făgăraș, Hațeg, Banat etc. Paralel cu acesta, acționa *Sfatul satului*, numit și *Sfatul oamenilor buni* (denumire ce amintește de acei *boni homines*, notabilități care soluționau delictele în Europa Apuseană) sau *judecata oamenilor zdraveni*.

Chiar dacă a fost îngădită adesea de intervențiile stăpânilor feudali, instituția *Sfatului satului* a funcționat până în contemporaneitate. Pricinile legate de viața de familie intrau în jurisdicția soboarelor (vezi capitolul *Soborul sau săborul și gloabele lui*), care recomandau pedepse corporale sau pecuniare, încheindu-și rechizitoriul cu vorbele: „Să fie pildă și altora!”

Eticizarea accentuată a credinței creștine impune implicarea clericilor ortodocși în susținerea *scaunelor de judecată*. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, biserica ortodoxă din Transilvania și, mai cu seamă, cea greco-catolică încearcă „să înlocuiască *dreptul cutumiar* cu *norma* sau *legea* care trebuia să-i pregătească pe enoriași încă de pe pământ *pentru viața de apoi*” (p. 45). După amenințarea păcătoșilor cu iadul și cu maladii cumplite și foamete, biserica ajunge să conducă obiceiurile juridice rurale. În capitolul intitulat *Biserica – vatră de etnologie juridică*, Ioan Godea analizează simbolistica picturilor murale cu scene moralizatoare, zugrăvite mai ales în pronaos sau în tinda bisericii, acolo unde se făcea judecata. „Puse față în față, cele două lumi, *cea de aici și cea de dincolo* sunt chemate să apere legea și dreptatea” (p. 54).

După ce trece în revistă vechile legislații din Țara Românească, Moldova și Transilvania, autorul ne introduce, prin capitolul *Pedepse și vremuri*, în universul diverselor modalități tradiționale de aplicare a sentințelor. *Crâncenarea, mutilarea mâinii, înfierarea, lapidarea, tăierea limbii sau mâinii, spânzuratul de grindă, bătaia cu toiagul, maltratarea, legarea de gard, înfierarea, falanga, dușegubina* ș.a. erau executate, în cele mai multe cazuri, în public. În Transilvania, până în anul 1784, „când ultimul mare osândit în văzul mulțimii a fost Horea” (p. 87), centrul orașelor, răspântiile sau piața adăposteau astfel de oribile spectacole.

Capitolul central al lucrării îl constituie *Perindele*, judecata pe *târnațul* (prispa) bisericii. Având antecedente arhaice, această sancționare consta în punerea împetricinatului în genunchi, cu mâinile și cu gâtul petrecute printr-un fel de jug, amenajat sub blănille glisante prin doi stâlpi cu uluc, situați „între *talpă* și *costoroabă*” (p. 104). În ciuda aparențelor, nu era vorba atât de o pedeapsă fizică a făptașilor, cât de una morală, deoarece ei stăteau în *belingeriu* suficient timp ca să fie priviți, comentați și insultați de tot satul. Specifice așezărilor rurale transilvănene, *perindele* (interzise de împăratul Iosif al II-lea în anul 1780) aveau drept corespondent în Moldova *chiatra bisericii* din naos, unde învinușii erau puși să jure în genunchi dacă au comis sau nu fapta respectivă.

Coloda se aseamănă cu *perindele* prin faptul că se imobiliza vinovatul într-un fel de jug cu cătușe, având aceeași valoare de condamnare morală.

Ultimul capitol este dedicat diferitelor modalități de pedeapsă a *miresei greșite*, în primul rând *trasului pe grapă*.

În ansamblu, toate aceste practici justițiare se înscriu sub genericul aceleiași dorințe de a apăra legea morală, naturală, legea onoarei sau legea buneicuviințe. Peste cutumele antice s-au suprapus cele medievale, cu introducerea eticii creștine a familiei. Justiția, potrivit legii scrise, a înlocuit în mare parte *obiceii pământului*.

Prin această carte, Ioan Godea a deschis numeroase perspective către cercetarea detaliată a obiceurilor juridice autohtone. În măsura în care, vorba proverbului *Legile legiuiesc după vremuri și locuri* (Zanne, VIII, p. 295), diferitele comenduri au preferat anumite tipuri de soluționări justițiare. Unele au comis abuzuri, altele, dimpotrivă, au atenuat duritatea unor pedepse.

Lupta a început demult, dinainte de *Conciliul al XIII-lea de la Lateran* din 1215 (când ordaliile au fost considerate iraționale și condamnate explicit) și continuă până astăzi. Străvechilor credințe despre pericolul prezentat de delincvență pentru bunul mers al obștii rurale, pentru belșugul lanurilor de grâu, grădinilor și livezilor, li s-au adăugat cele creștine legate de păcatele capitale.

Silvia CIUBOTARU

Istorie și tradiție în spațiul românesc.

Trupul și sufletul – evoluție și simbol. Coordonator: Sultana Avram, vol. 9, Sibiu, Editura Techno Media, 2011, 302 p.

Un subiect de un real interes, mai ales astăzi, când „criza” care bântuie peste tot lasă urme din ce în ce mai adânci atât pe trupurile, cât și în sufletele semenilor noștri. Cine ar avea curajul să abordeze o astfel de temă fără a avea siguranța că nu o să primească critici și observații de tot felul? Mai mult, cine are puterea financiară să susțină, științific și moral, o interpretare evolutiv-cronologică circumscrisă termenilor „trup” și „suflet”?

Pe meleagurile mioritice se proclamă, pe diverse canale media, faptul că „Banatu-i fruncea!”... Am susținut și susținem în continuare că, totuși, „Transilvania (în ansamblul ei) îi fruntea!”... Argumentele nu ar fi prea greu să le găsim, aceasta deoarece în fosta Capitală Europeană a Culturii – Sibiu *istoria și tradiția* se îmbină în mod armonios. Aici, la Facultatea de Istorie și Patrimoniu „Nicolae Lupu” a Universității „Lucian Blaga”, conferențiarul Sultana Avram menține, la standarde ridicate, cercetarea în domeniile antropologiei culturale, etnologiei și etnografiei românești.

Domnia Sa este cea care organizează, cu suflet și o nemărginită pasiune, „*Zilele Antropologiei Românești*” – sesiune națională, cu participare internațională. Manifestarea științifică, care a ajuns, în 2012, la cea de-a XIX-a ediție, reușește, an de an, să cumuleze preocupările și eforturile intelectuale ale multor arheologi, istorici, antropologi, etnologi, sociologi, muzeografi, etnografi, lingviști, oameni de teatru ș.a. din România sau dintre cei plecați în afara granițelor, precum și a invitaților din vestul Europei. De regulă, în urma desfășurării lucrărilor pe secțiuni tematice și a prezentării comunicărilor, este publicată anual o culegere de studii (ajunsă, în 2011, la a noua apariție) care poartă titlul, generic, *Istorie și tradiție în spațiul românesc*.

Trupul și sufletul – evoluție și simbol reprezintă subtitlul volumului apărut recent la Editura Techno Media din Sibiu. În acesta

sunt inserate cele mai multe dintre comunicările prezentate la sesiunea din septembrie 2011, sesiune care s-a bucurat și de prezența câtorva reprezentanți ai universităților din Franța.

Aria largă a subiectelor, asupra cărora autorii și-au orientat tematica articolelor și a studiilor publicate, s-a reflectat, printre altele, în *Considerațiile privind trupul și sufletul în preistoria României* (Alexandra Comșa), semnalarea *Percepțiilor și gestionării corpului uman în societățile tradiționale din vestul României* (Elena-Rodica Colta), *Analiza antropologico-socială a ritualurilor religioase de botez și nuntă ale etniilor din Dobrogea* (Enache Tușa) sau referirile la *Unitățile de măsură în lumea rurală – cotul, palma, degetul și pasul* (Ilie Moise). Nu lipsite de importanță sunt *Valențele comunicative ale corpului în derularea ceremonialurilor existențiale* (Gabriela Rusu-Păsărin), prezența *Miridelor pentru vii, ca jertfe ale trupului și sufletului în viața mirenilor ortodocși* (Dimitrie-Ovidiu Boldur), *Percepțiile și reprezentările sufletului în tradiția românească* (Amalia Pavelescu), *Dascălul și preotul – călăuze spirituale în lumea satului* (Anca Sîrghie), *Trupul și sufletul – existență și hermeneutică* (Cristian Husac), precum și aspectele privind *Viziunea Islamului asupra castității* (Emilia Tomescu), păpușile ca *simbol al corpului uman în arta spectacolului* (Franciska Coman), profilul *asianizat «the tao of politics»* (Viorella Manolache), *Limitele și performanțele organismului uman* (Alexandru Bucur), dar și *Ipostazele corporale și trăirile sufletești în filmul românesc* (Cornel Crăciun).

Cât despre *Sinonimele „trupului” și expresiile „sufletului” în limba română* (Laurențiu Bălă), *Metafora liminalului – dualitatea trup-suflet în poezia lui Ștefan Augustin Doinaș* (Clementina Mihăilescu), *Binomul trup/suflet în romanul „Domnișoara Christina” de Mircea Eliade* (Rodica Fofiu), cumulat cu *Abordarea lingvistică a discursurilor din presă despre corpul și tirania socială* (Ghislaine Lozachmeur) sau *Benedetto Croce cu una din diversele ipostaze ale sufletului* în „*Scrieri și Discursuri Politice*” (Rosina Scalise Springer) – toate reflectă perspectivele diverse de abordare multiculturală ale temei din 2011 de la sesiunea științifică sibiană.

Așadar, culegerea de studii, editată sub directa îngrijire și coordonare a conferențiarului Sultana Avram, nu este una fără importanță în cotidianul editorial. Continuând pe aceeași linie (deși universitarul a mărturisit, în fața invitaților, că ar dori să predea „ștafeta

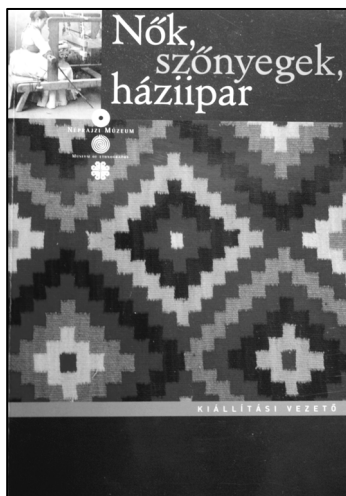
organizatorică” colegilor mai tineri), prin demersurile pe care, cu siguranță, dorește să le promoveze și în anii care urmează, atât prin activitatea de la catedra sibiană, cât și prin experiența acumulată în aproape un deceniu de editare și publicare a unor astfel de volume, necesare atât antropologiei, cât și etnologiei sau etnografiei românești, balcanice, europene și universale – Sultana Avram rămâne un reper autentic pentru viața științifică și culturală de la noi, cu toată „criza” sau, mai bine spus, în ciuda „crizei” din viața cotidiană.

Dimitrie-Ovidiu BOLDUR

Nők, szőnyegek, háziipar (Femei, covoare, artizanat),
Budapest, Néprajzi Múzeum, 2011, 64 p.

Titlul unei expoziții, împreună cu imaginea afișului unei alte expoziții, ar fi putut atrage atenția oricărui român ce ar fi trecut anul acesta, în vacanță, pe lângă Muzeul de Etnografie din Budapesta: 1. *Casa Mare*, expoziție de fotografie; 2. Imaginea unui covor românesc din Deva, datat 1890-1905, aflat în colecția Muzeului de Etnografie din Budapesta, care ilustrează și catalogul expoziției de covoare și imagini de epocă: *Nők, szőnyegek, háziipar (Femei, covoare, artizanat)*.

Catalogul celei de-a doua expoziții, de o calitate grafică foarte bună, beneficiază de un text în limba maghiară ilustrat cu fotografii de epocă, în care putem vedea femeii aflate în diferite ipostaze ale activității casnice: înșirând covoare pe gard (1905), în timpul țesutului, torcând (1968), stând la vârtelniță și depănând la roată (1941) sau țesând (1952), precum și diferite imagini cu interiorul casei tradiționale. Un rezumat al acestui text îl găsim în limba engleză: *Women, Hand-Women Rugs, Home Industry*. Majoritatea exponatelor provin din colecțiile Muzeului Etnografic din Budapesta, completate cu cele de la Muzeul Secuiesc al Ciucului/Csiki Székely Múzeum.

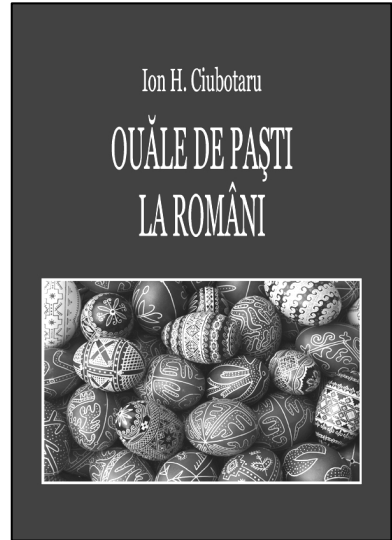
Privirea ne este atrasă de frumoasele covoare restaurate, ale căror imagini în acest catalog beneficiază de o calitate grafică deosebită. Scoarțele dinspre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor ne plimbă prin tot spațiul românesc. Regăsim aici scoarța înflorată oltenească și cea din Maramureș, cu motive geometrice, precum cea de la Dragomérfalva/Dragomirești, romburi, coarne de berbec, ori pe margini cu frânturi de „hore” și călăreți; de asemenea, scoarțele cu romburi, vrâste și cu pomul vieții din Bucovina, de la Andrásfalva/Măneuți. Nici covoarele din Banatul românesc și din cel sârbesc nu lipsesc, precum și din Voivodina. Desigur, zona Transilvaniei este bine reprezentată prin scoarțele cu motive stilizate, fie cele românești de la Deva, fie cele din satele zonei Ciucului, cu o cromatică mai stinsă.

În fine, regăsim aici, cu unele mici excepții, o ilustrare prin țesături a zonelor fostului imperiu austro-ungar unde locuiau români, împreună cu teritoriul secuiesc. În acest sens, al izvorului iconografic, de o deosebită importanță pentru etnografia românească ni se pare editarea unui codex în albumul Oborni Teréz, Tompos Lilla, Bencsik Gábor, *A régi Erdély népeinek képekönyve. Kéziratok viseletkódex az Apafiak korából* (*Cartea ilustrată a popoarelor vechiului Ardeal. Manuscris al codicelor de veșminte din epoca Apafi*), Budapeșt, Magyar Mercurius, 2009, 46 pagini însoțite de XCII + 4 ilustrații color. Câteva texte despre Transilvania epocii lui Apafi István/Ștefan Apafi (1661-1690), dintre care amintim numai *A Budapesti costumebilder aus Siebenbürgen Kódex viselettörténeti áttekintése* (*Privire de ansamblu asupra istoriei veșmintelor din Codicele „Costumebilder aus Sibenburgen” de la Budapeșta*), precedă partea importantă a lucrării, cu imagini document: *A costumebilder aus Sibenburgen Kódex Képei*. Faptul că un număr foarte mare al acestor imagini îi reprezintă pe românii din diferite categorii sociale din Transilvania secolului al XVII-lea, cu portul lor specific, constituie un document iconografic inestimabil pentru studiile etnologice.

Lucian-Valeriu LEFTER

Ion H. CIUBOTARU, *Ouăle de Paști la români. Vechime, semnificații, implicații ritual-ceremoniale*, Iași, Editura Presa Bună, 2012, 338 p.

Rodul fericit al unor preocupări „de aproape patru decenii”, după zeci de terenuri anuale, la Sărbătorile de Paști, mai întâi în satele Moldovei dintre Prut și Carpați, unde a studiat îndeaproape practica rituală a încondeierii ouălor „atât sub aspectele ei sincronice, cât și diacronice”, intervievând, cum se poate observa din aparatul critic, sute de cunoscătoare și cunoscători ale/ai datinii, care i-au oferit informații deosebite „nu doar despre îndeletnicirea pe care, cei mai mulți dintre ei o ridicaseră la rang de artă, ci și o seamă de credințe, gesturi și practici rituale la marea sărbătoare creștină de la începutul primăverii” (p. 11), dar și al unor lecturi neobișnuit de numeroase și temeinice, din domenii ale științelor umanistice și sociale.

Cartea de față a cunoscut o primă versiune încă de prin decenii nouă al veacului trecut, dar atunci n-a fost posibilă publicarea ei în monografiile din seria binecunoscută *Caietele Arhivei de Folclor*. Ea n-a putut fi dată la lumină nici după 1989, cu toate că, între timp, Ion H. Ciubotaru realizase anchete stăruitoare și în celelalte provincii ale țării, mai aprofundate în Moldova de dincolo de Prut, îmbogățindu-și, în paralel, nu numai marea colecție de ouă încondeiate, donată Muzeului Etnografic al Moldovei, dar și informația bibliografică asupra temei, românească și străină.

O îndelungată și utilă perioadă de acumulare documentară, urmată, din timp în timp, de „scurtele reveniri asupra temei”, în monografiile dedicate ritualurilor funebre, celor agrare și spiritualității catolicilor din Moldova, s-a încheiat în momentul în care investigația „și-a redobândit statutul de proiect prioritar” între lucrările autorului și a fost reluat energic în urmă cu trei ani.

Anvergura și deschiderea integratoare a demersului nu pot surprinde pe cei cât de cât familiarizați cu studiile monografice

anterioare ale lui Ion H. Ciubotaru: *Valea Șomuzului*. Monografie folclorică (1986), *Ornamente populare tradiționale din Moldova*. Cusături și țesături (1988), *Marea trecere*. Aspecte etnologice în ceremonialul funebru din Moldova (1999), *Catolicii din Moldova*. Universul culturii populare (vol. I-III. 1998, 2002, 2005), *Petru Caraman. Destinul cărturarului* (2010), cu atât mai puțin pe cei ce au avut norocul să beneficieze de stagii documentare în inegalabila sa construcție instituțională, *Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei*, toate binecuvântat marcate de o sete nestăvilită de cuprindere a culturii tradiționale în vastitatea și complexitatea ei, întâlnită mai ales la cei puțini și aleși în istoria științei românești, pentru domeniul pe care-l ilustrează, de menționat aici fiind: Ovid Densusianu, Constantin Brăiloiu, Dumitru Caracostea, Petru Caraman, Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea, Adrian Fochi, Mihai Pop, Ion Talos, Sabina Ispas, Ion Ghinoiu.

Problematica abordată, ideea constructivă materializată monografic, documentarea profundă și așa de manifest comprehensivă, dar, nu în ultimul rând, scriitura cărții, fac din *Ouăle de Paști la români*, fără dubiu, o piatră de hotar în etnologia actuală din România. Prin aceasta, opera științifică a autorului intră, dintr-o dată, într-o etapă a deplinei și marii recunoașteri publice. Atât prin partea sa mai vizibilă, ilustrată prin fundamentalele cărți publicate până acum, cât îndeosebi prin cea mai puțin accesibilă vederii din afară, dar poate mai importantă istoric: întemeierea la Iași a celui de-al treilea centru național de documentare etnologică și folcloristică, alături de cele existente la București și Cluj, pe care Ion H. Ciubotaru l-a zidit din temelii, profesorul ieșean se înalță deasupra mai multor generații de cercetători actuali și își înscrie numele în marea galerie a învățaților mai înainte pomeniți.

Monografia profesorului Ion H. Ciubotaru debutează, clasic, printr-o concisă *Introducere* (p. 5-12) și o exemplară *Retrospectivă bibliografică* (p. 13-50), în cuprinsul cărora cititorul este prevenit nu doar asupra însemnătății temei în etnologia românească și europeană și a angajamentului personal, dar mai ales asupra stadiului atins de cercetarea referitoare la practica ritual-ceremonială a vopsirii și încondeierii ouălor la Sărbătorile de Paști, probleme atât de amănunțit și de riguros tratate, încât, ca și în alte demersuri monografice ale ilustrului savant contemporan, aproape că nu lasă să scape nimic comentariilor și judecăților sale valorizatoare din ceea ce s-a scris

semnificativ în domeniu. Nu numai că inventariază studii și cărți anterior publicate, dar etnologul ieșean profită de lecturile sale și corectează din mers erori de documentare, inerții interpretative mascate de atitudini etnocentriste evidente, polemizează cu mari etnologi sau istorici de artă români (Al. Tzigara-Samurcaș, Artur Gorovei, C. S. Nicolaescu-Plopșor, Cornel Irimie, Nicolae Dunăre) și străini (Antonin Václavík, Agnes Murgoci, Semayer Vilibald, Malonyay Dezső, Viski Károly), recunoscându-le, entuziast și onest, eforturile și meritele științifice, cu acea noblețe și căldură sufletească temeinic angrenate în discursul științific, dar și cu spiritul critic ce-l apropie definitiv de marele său maestru, Petru Caraman.

Capitolele mari ale cărții, cu titluri inspirate, în esență schițând doar cuprinsul și osatura discursivă a lucrării, care ar merita să fie tradusă de fapt integral, în toate limbile de circulație, se rânduiesc, în continuare, firesc: *Mitologia oului* (p. 51-60), *Înțelesul legendelor* (p. 69-76), *Oul în mentalitatea tradițională* (p. 77-152), *Redimensionări ritual-ceremoniale* (p. 153-184), *Repere ale dăinuirii* (p. 185-216) și *Câteva concluzii* (p. 217-224). Aceste pagini analitice, ținând de conținutul demersului monografic, sunt întregite de cele ce aparțin aparatului critic atât de cuprinzător, fiind urmate de ample rezumate în engleză, rusă, franceză și germană (p. 225-263), de *Bibliografie* (p. 265-276), de *Indice de motive* (p. 277-292). Partea ce reproduce *Ilustrațiile*, extrase din importante lucrări și din propria colecție, configurează un prim catalog tipologic de motive: 144 fitomorfe, 128 zoomorfe, 30 antropomorfe, 128 skeomorfe, 64 cosmomorfe, 16 religioase și 156 complexe, totalizând 666 imagini de ornamente, probabil dintr-un viitor album, pe care numai savantul cercetător l-ar putea da.

Dar să luăm pe rând acești piloni de rezistență ai monografiei.

Profesorul Ciubotaru privește mitologia oului dintr-o perspectivă largă, apelând, pe lângă studiile de etnologie și etnografie, la o informație comparativă copleșitoare, de la lucrările fundamentale de arheologie preistorică, antică și medievală, la studii de istoria artei bizantine și/sau occidentale, la cele de mitologie, de istorie și morfologie a religiilor, de orientalistă, de filosofie a culturii și de antropologie, chiar la texte de literatură modernă și de critică literară și de artă, între care se mișcă cu o dezinvoltură neîntâlnită la alți exegeți ai temei, căutând să nu scape nimic din vedere în densul său comentariu și în impresionanta informație pe care o supune reflecției

critice. Mărturisesc că lectura acestor pagini m-a uluit pur și simplu, dându-mi încă o dată impresia că nimeni altul, la ora de față, n-ar putea egala performanța etnologului din Iași, în a urmări pe atât de multe planuri și atât de în profunzime o problematică pe lângă care s-a trecut, vai, cu atâta superficialitate și nepăsare până acum. Simbolistica, complex-regeneratoare, cu care a fost investit oul de milenii e circumscrisă enciclopedic pe baza tuturor mărturiilor edificatoare din marea cultură, de la cele mai vechi, la cele de azi, adânc asimilate și explicitate, ca în orice tratat de mitologie sau de istorie a religiilor, fără ca autorul să-și uite un moment legământul de credință cu cultura tradițională, la care revine ca la o Sfântă a Sfințelor, altarul unde-și împlinește sacerdoțiul.

De aceea, în *Înțelesul legendelor* l-am putut urmări mai „comod” și mai „omenește” cum se folosește de materialele folclorice pentru a elucida raporturi subterane între reprezentări mito-religioase aparent disparate: ou-piatră, cum dezleagă etiologiile și dezvăluie universul de gândire ce stă în spatele unor credințe mitice, dar și a unor practici legate de ciclul Sărbătorilor de Paști. Aici începe să se vadă, ca în celelalte monografii, inegalabila sa experiență etnografică și folcloristică de teren, întrucât, pe lângă datele din bibliografie, devin tot mai frecvente și mai productive trimerile la fondurile Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei, creația sa de suflet.

Dar pașii hotărâtori în edificarea monografiei îi aduc următoarele două capitole: *Oul în mentalitatea tradițională* și *Redimensionări ritual-ceremoniale*, pentru care doi din mării noștri înaintași, Petru Caraman și Ion Mușlea, l-ar fi invidiat fără nici o îndoială. Mai ample și mai riguros edificate interior, acestea impun, înainte de toate, prin adâncimea cunoașterii etnografice a problemelor și prin înstăpânirea asupra temei, văzută contextualizat. După cum reiese din simpla enumerare a succesiunii subcapitolelor: *Repere calendaristice prepascale*, *Microcosmosul gospodăresc*, *Rituri agrare*, *Ciclul familial*, *Ipostaze ale colindatului*, *Înfrățirea rituală*, *Oul părăsit*, avem de-a face cu pagini model, definitive, de etnografiere ritologică și mitologică, prin care cititorului i se dezvăluie dimensiunile greu de bănuț ale oului în mentalul și imaginarul rural. Cu descrieri pe larg ale credințelor și reprezentărilor mito-religioase, ale gesturilor și actelor rituale, din întregul spațiu etnocultural românesc, interpretate comparativ, dar și prin trimeri la lucrările străine referitoare la spațiul european și chiar extraeuropean, elaborate

de James George Frazer, Charles Joisten, Candace Ord Manroe, Venetia Newall, Maria Jagodic, Pierre Bogatyrev, Margaret Arnott, problematica este aproape exhaustiv prezentată, pe baza a tot ceea ce se cunoaște astăzi în etnologia românească și est-europeană. La fiecare idee magico-religioasă, la fiecare act de credință sau practică rituală, la fiecare formulă, ce presupun prezența oului sau a cojilor de ouă ca obiecte rituale, autorul caută substratul magic sau vechi religios, aduce mai multe interpretări native, căutând exemplificări din toate provinciile sau ariile etnoculturale românești, centrale sau sud-est-europene. Așa procedează în interpretarea motivelor înscrise pe ouăle încondeiate și a simbolisticii acestora și așa e bine să se scrie etnografie, cu atenția caleidoscopic distribuită între ritologie, mitologie populară și viața religioasă a lumii sătești.

Aproape toate ritualurile din Sărbătorile de Paști sunt tratate exhaustiv, cele cu caracter manifest funebru de Florii, cele cu semnificații agrar-pastorale, apotropaic-domestice sau de propițiere, de fertilitate sau fecunditate. Tot astfel sunt descrise riturile în care se apelează la forța magică a oului alb sau vopsit și sfințit în ritualurile ciclului familial, la naștere, prima scaldă, în practici premaritale, în ceremonialurile nunții și înmormântării, în riturile de asigurare a contactelor dintre cele două lumi și dintre cele două părți ale unui neam, cu admirabile rânduri despre jocul sau hora de pomană sau despre Paștele Blajinilor/Morților, probleme atât de puțin studiate anterior.

Tot acest complex și durabil „amalgam” de credințe și practici precreștine, vechi creștine și de sorginte religioasă mai nouă, mai mult sau mai puțin tolerate de Bisericile răsăritene, ortodoxă și greco-catolică, dar și de romano-catolicii din România, se bucură de pertinente interpretări și explicații, ca și formele de colindat legate de sărbătorile pascale, văzute prin prisma *magismului lor* determinant: *Lazărul și Lăzărișele, Toconecele, Joimărița și Sărbătoarea Junilor*, cele care l-au atras și pe Ion Mușlea. Tot astfel, tratează Vălăritul, udatul sau stropitul, înfrățirea sau însurățirea, jocul ritual Lioara. Dintr-o perspectivă nouă este privită o practică de magie neagră cu „oul părăsit”, unde relatarea etnografică devine de-a dreptul evocare literară de excepție (p. 147-149), asemănătoare unora din paginile din marea monografie închinată lui Petru Caraman.

Deși, în general, discursul științific e sobru și potolit, nu lipsesc nici aici accentele polemice, nu la fel de „tari” ca în biografia lui

Caraman sau în trilogia dedicată universului spiritual al catolicilor din Moldova, căci lui Ion H. Ciubotaru nu-i scapă nici o interpretare nelalocul ei, chiar atunci când e vorba de evaluarea pozitivă a unor lucrări sau autori.

Acaparat, și de data asta, total de subiect, autorul acestui monumental studiu se apropie, în *Redimensionări ritual-ceremoniale*, de înțelegerea acelu „moment de răscruce” „pentru perpetuarea și desăvârșirea străvechiului obicei al colorării și pictării oului” pe care l-a reprezentat „asumarea lui de către Biserică”, prin acceptarea „sfințirii ouălor de Paști, în noaptea din ajunul Învierii Domnului” (p. 153). Și subcapitolele de aici, *Focul cel nou și apa neînceptă*, *Vopsirea și ornamentarea ouălor*, *Ciocnitul și rostogolitul ouălor*, *Ouăle încondeiate și colacii rituali*, beneficiază de aceeași atentă tratare analitică și sintetică în orizont comparativ, fenomenele de cultură tradițională fiind văzute în răspândirea lor geografică, cu reținerea atentă a diferențelor de la o cultură la alta, de la o regiune la alta, fie că e vorba de aspectele de funcționalitate, de cele de natură motivic-ornamentală, de implicațiile de natură magică ce li se atribuie, de tehnicile de vopsire sau ornamentare, cu sublinierea însemnătății raporturilor româno-slave, în special româno-bulgare și româno-ucrainene.

Repere ale dăinuirii, ultimul și, în anume privințe, cel mai solid pilon al construcției monografice, au un limpede caracter de sinteză enciclopedică. După câteva pagini dedicate *Realizării desenului*, unde elogiază eleganța și rafinamentul, tradiționalismul și specificitățile tehnice în circumscrierea câmpurilor ornamentale, polemizând subtextual cu cei ce privesc de sus artele tradiționale, următoarele două subcapitole, *Ornamente, clasificare și Simboluri arhaice*, strălucesc în cuprinsul întregii lucrări.

Clasificarea motivelor decorative de pe ouăle încondeiate și analiza simbolurilor arhaice (p. 189-216) reprezintă, în monografia profesorului Ciubotaru, efortul maxim de sinteză, pe care nu-l putea da decât cercetătorul care a ajuns să cunoască *in integrum*, am putea spune, bogăția, varietatea tematică și complexitatea repertoriului național de ornamente: de pe țesături, de pe obiectele din ceramică, din arhitectura populară și de pe încrestăturile în lemn, iar aici și de pe ouăle de Paști, văzute în unitatea, diversitatea și specificitățile ce caracterizează acest repertoriu.

Marele etnolog moldovean și-a dat și aici măsura harului său și a chemării sale, uimindu-ne mai ales în privința depășirii tuturor încercărilor anterioare de clasificare și sistematizare a motivelor și semnificațiilor simbolice purtate de acestea (Leonida Bodnărescu, Al. Tzigara Samurçaș, Artur Gorovei, Barbu Slătineanu, Nicolae Dunăre, Cornel Irimie), pe care le întrece nu doar prin orizontul comparativ mai larg deschis (a consultat lucrări date de specialiști bulgari, maghiari, cehi, ucraineni), dar și prin puterea de a trece dincolo de abordările de unică perspectivă (etnografie, etnoarheologie, istoria și morfologia artei populare, istoria religioasă). Tipurile de motive sunt analizate selectiv-exemplificator, dar cu o privire atentă asupra subtipurilor și variantelor regional zonale, deschizându-se, sub acest aspect, perspective pentru o catalogare tipologică națională și europeană, dar și pentru o tratare enciclopedică, pe articole-voci, a tuturor motivelor ornamentale, mai adâncă decât cea realizată de Paul Petrescu și Georgeta Stoica în mai vechiul lor *Dicționar de artă populară*. Din aceste pagini, de profundă gândire și specială expresivitate, s-ar putea cita sau antologa pagini întregi referitoare la legăturile subiacente între fenomenele de artă populară, îndeletnicirile de bază ale românilor, viața lor cotidiană și de sărbătoare.

Traducerile rezumatului sunt semnate de Tamara Lăcătușu (în engleză), Livia Cotorcea (în rusă), Codrin Ciubotaru (în franceză) și Isabela-Elena Mătăsaru (în germană).

Monografia *Ouăle de Paști la români. Vechime, semnificații, implicații ritual-ceremoniale* beneficiază și de condițiile de lux oferite cu generozitate de Editura Presa Bună, a Episcopiei Romano-Catolice din Iași, și de sprijinul financiar al Direcției pentru Cultură și Patrimoniu Național din Iași, cărora li se cuvin toate mulțumirile pentru publicarea unei cărți mari, ce intră în istoria mai multor discipline.

Lucrarea *Ouăle de Paști la români* trage greu în balanța contribuțiilor etnologice din ultimii ani în România, iar între lucrările de până azi ale autorului reprezintă încă o treaptă înaltă spre una din cele mai prestigioase poziții din cercetarea culturii noastre tradiționale.

Ion H. CIUBOTARU, *Ouăle de Paști la români. Vechime, semnificații, implicații ritual-ceremoniale*, Iași, Editura Presa Bună, 2012, 338 p.

De la studiul dedicat ouălor de Paști, semnat de binecunoscutul folclorist Artur Gorovei, acest fenomen tradițional a atras atenția specialiștilor, încât lucrarea respectivă a fost considerată, timp de multe decenii, o cercetare de referință asupra obiceiurilor pascale. După timpul îndelungat care a trecut de la publicarea volumului din 1937, monografia semnată de Ion H. Ciubotaru oferă acum o vastă perspectivă etnologică, o cercetare complexă și originală, sprijinită atât pe documentele științifice culese în această perioadă, cât și pe analiza acestora din perspectiva contextului cultural românesc și universal. Astfel, cercetarea de față constituie o probă elocventă a modului în care etnologia autohtonă poate depăși, prin evaluare critică și precizia documentării, spațiul restrâns al explicațiilor subînțelese, al ideilor preformate ajunse, în timp, la statutul general acceptat de teorie verificată. De asemenea, informațiile oferite de terenul etnografic românesc se pot dovedi mărturii relevante pentru investigarea unor fenomene populare transnaționale.

Abordând cultura tradițională în procesualitatea sa, autorul are mereu în atenție nu un artefact așezat într-un muzeu, ci dispoziția ancestrală a omului de a transforma oul – simbol al universului, al nașterii și renașterii – într-un obiect cultural cu funcție ceremonială precisă. Desigur, nu este ignorat statutul pur estetic pe care îl dobândește oul încondeiat, însă, și de această dată, sunt identificate motivațiile culturale și mai ales socio-culturale care conduc la demagizarea elementului ritual incipient. Prin urmare, partea cea mai consistentă a lucrării de față este dedicată tocmai descrierii procesului prin care un element natural este transformat în obiect magic, implicat în obiceiuri calendaristice și familiale, încât orice culoare sau simbol care apare pe coaja oului primește o explicație, are o motivație rituală, exprimă o speranță general umană. Se dovedește astfel, încă o dată, că arta populară, în orice stadiu al estetismului s-ar afla producțiile ei într-o anumită epocă, nu este o artă gratuită.

Lucrarea demonstrează capacitatea de abordare interdisciplinară și enciclopedică a autorului, gata oricând să facă operă monografică, fapt dovedit de studiile sale anterioare. Totuși, aici cercetătorul nu-și propune să trateze exhaustiv domeniul, ci alege cu multă acuitate critică acele ipostaze ale datinii care pot servi demonstrației sale, așa cum

extrage din mulțimea de abordări istorice, etnologice, antropologice sau mitologice parcurse, datele relevante pentru sublinierea rolului ritual pe care oul îl îndeplinește în spațiul tradițional. Coerența internă a cărții este asigurată tocmai de această necesitate, pe care autorul ne-o transmite implicit, de a valida asocierea semnificațiilor universale cu sensurile rituale pe care acest obiect simbolic le are în mediul arhaic românesc. Este important de observat că Ion H. Ciubotaru își îndreaptă atenția atât asupra oului simplu, ca simbol al vieții în forma sa incipientă, cât și asupra celui vopsit și desenat, în cazul căruia transformarea de către imaginația umană nu face decât să stimuleze semnificațiile sale mitico-simbolice.

Funcția rituală a ouălor este urmărită de la primele atestări, datorate descoperirilor arheologice din așezările neolitice și până la folosirea lor în cadrul sărbătorilor populare. Din această omniprezență a oului în sistemul ritual-ceremonial autohton se desprinde și semnificația sa fundamentală, de simbol universal al regenerării. Acest sens se regăsește cu precădere în repertoriul sărbătorilor de primăvară, de unde Biserica și l-a asumat, înnobilându-l cu acea calitate supremă de simbol al Învierii: „Creștinismul a preluat complexul de credințe legate de ou și le-a dat o nouă strălucire” (p. 53). Autorul îmbină în mod armonios observarea ridicării la rang de obiect estetic a oului artificial din candelabrele bisericilor apusene cu vitalitatea sa din riturile românești.

Una dintre contribuțiile esențiale aduse de volumul de față este delimitarea spațiului sud-est european, în care acest obicei a ajuns la o impresionantă înflorire, alcătuind nucleul său cultural româno-bulgaro-ucrainean. Este un punct de vedere original, ce se sprijină pe informații precise, de la cele culese în urma unor anchete personale pe tărâm românesc, efectuate timp de patru decenii, la cele excerptate din surse muzeografice sau bibliografice. În același timp, argumentele autorului sunt raportate și la perspective științifice internaționale asupra încondeierii ouălor.

Primul capitol oferă o panoramă diacronică asupra menționărilor, mai mult sau mai puțin extinse, ale complexului ritual pascal, în care se integrează datina vopsirii și încondeierii ouălor. Retrospectiva bibliografică începe de la cea mai veche mărturie a încondeierii pe teritoriul românesc, și anume presupusul „târg al ouălor roșii” din Oradea mijlocului de secol al XVII-lea. Autorul reface cu precizie seria referințelor la această străveche datină, de la descrieri ale călătorilor străini ajunși în Țările Române, la primele analize științifice ale

obiceiului, datorate părintelui Simeon Florea Marian sau Elenei Niculiță-Voronca. Bogăția lucrărilor menționate sau descrise dovedește îndelungata experiență a autorului în aria cercetată, fapt probat și de migăloasa filtrare critică a acestor contribuții anterioare. Sunt amendate nereușitele analitice ale unora dintre sursele abordate, subliniate meritele altora, este evidențiat fantezismul neștiințific al unor colecționari, avertizându-se asupra experimentelor artizanale sau a unor lipsuri de metodă. Dar acest obiect ritual nu a reprezentat un punct de atracție doar pentru cercetătorii români, ci și pentru specialiștii maghiari, cei care au studiat ouăle încondeiate din comunități românești secuiești sau ceangăiești. Astfel, autorul nu ezită să examineze critic și aceste opinii, așa cum se va apleca atent asupra câtorva dintre cunoscutele cercetări ale obiceiului oferite de Venetia Newall sau Gertrud Weinhald.

În afara contribuțiilor etnologice, autorul construiește și o perspectivă culturală vastă, de la mitologia universală a oului la modul în care aceasta se răsfânge în cea mai înaltă spiritualitate românească. Este vorba despre cultura autohtonă, care își caută rădăcinile în mit, cu trimiteri la simbolistica ovoidală din opera lui Brâncuși sau reflexul poetic din creația lui Ion Barbu. Nu lipsește de aici o trecere prin bogata mitologie a oului, cu secvențe cosmogonice, antropogonice, etiologice sau escatologice, implicarea în rituri de inițiere orfică, până când autorul își atinge scopul de a releva principala semnificație mitologică a oului, și anume calitatea sa de simbol al renașterii.

Pentru a demonstra apartenența încondeiatului românesc la ramura orientală, centrală și sud-est europeană a obiceiului, esențială este pornirea de la punctul de vedere asupra fenomenului pe care îl susține cărturarul ceh Antonín Václavík. De aici, necesarul discurs tipologic al lui Ion H. Ciubotaru, care are scopul de a identifica argumente istorice și etnologice în vederea fixării nucleului originar al obiceiului în această regiune europeană, de o parte și de alta a cursului inferior al Dunării. Specialistul român își ia ca sprijin tocmai diviziunea propusă de Václavík în aria de practicare a obiceiului, între estul și centrul Europei, dar și asemănările cu fenomenul colindatului, așa cum fusese explicat, pentru Europa orientală, de către profesorul Petru Caraman. Nu doar evenimentul magic al *urărilor* asociază intervalul pascal al celor 12 zile dintre Florii și Duminica Tomii cu perioada sărbătorilor de iarnă, ci și alte coordonate mitico-magice, cum sunt reperele cultului strămoșilor. Un argument original al acestei corespondențe îl oferă comparația pe care o face autorul între simbolurile magice postate pe colacii rituali și semnele de pe ouăle

pascale, ambele fiind de fapt elemente magice cu implicații precise în mentalitatea arhaică. Nu lipsește analiza colindatului pascal, în contextul căruia sunt remarcate cutume socio-rituale asemănătoare cu cele specifice colindatului de la începutul anului calendaristic: *formarea cetelor, cererea de ouă roșii, schimbul reciproc de urări* (p. 129).

O necesară revizuire este prilejuită de abordarea analogiei mitice care a generat culoarea roșie a ouălor pascale. Artur Gorovei, precedat de unii cercetători străini, a încercat să susțină legătura acestor obiecte rituale cu un ancestral cult solar, dar și cu focul demonic. Ion H. Ciubotaru sugerează o cu totul altă origine, sprijinindu-se tocmai pe dominantă magică a obiceiului. Folcloristul fălțicenean își întemeiază opțiunea de a considera focul ca sugestie cromatică inițială a culorii ouălor pe asocierea cu anumite credințe legate de *oul părăsit*, aflat virtual la îndemâna forțelor malefice. Spre deosebire de Gorovei, autorul lucrării de față este de părere că sângele ar fi substanța vitală care a inspirat consacrarea roșului de pe ouăle rituale, acest simbol fiind de altfel confirmat de semnificația profundă a practicilor în care sunt implicate.

Magismul oului pascal este demonstrat de asocierea sa cu urările, prin adaptarea ornamentelor la destinatarul ouălor, dar și de seria de gesturi și atitudini îndătinate ce înconjoară și susțin actul de a aduce la desăvârșire transformarea oului alb, cu virtualitățile sale mitice recunoscute, la statutul de obiect magic (p. 159). Oul încondeiat nu reprezintă reminiscența unui complex cultural-religios, ci reactivează un mesaj magic. Teoria magismului este de altfel susținută și probată în întreaga lucrare și este convingător consacrată prin studiul simbolurilor arhaice din finalul cărții. În acest context, autorul face trimiteri la opiniile formulate de Agnes Murgoci, cercetătoarea britanică ce a observat prima dată că aglomerarea elementelor artistice sau policromatismul afectează ținuta arhaică a ouălor încondeiate, ceea ce înseamnă că estetismul umbrește magismul.

Dar încondeiatul este și un fenomen socio-folcloric, unul influențabil și modelabil de spațiu și timp. Abordând problematica modernizărilor la care a fost supus străvechiul obiect ritual, autorul ajunge să pledeze pentru păstrarea specificului regional al ouălor încondeiate. Cercetător avizat al spațiului folcloric românesc, Ion H. Ciubotaru își folosește bogata cunoaștere etnografică atunci când evidențiază principalele centre de încondeiere de pe cuprinsul țării, delimitând elemente regionale, spații cu o puternică tradiție în trecut, dar atrage atenția și asupra apariției unor tradiții artificiale, ca urmare a comercializării ouălor

în intervalul pascal. Devenite artă sau obiect vandabil, lăsate la discreția gusturilor clienților, desprinse de contextul etnologic local, ouăle încondeiate devin obiecte de artizanat. Descrierea acestui proces poate fi extinsă și la nivelul altor segmente ale artei populare.

De altfel, tematica ornamentală a ouălor încondeiate este un subiect central al lucrării, fiindcă autorul își propune (și reușește) să identifice elementele specifice repertoriului românesc, examinate mereu prin comparație cu cele al națiunilor învecinate, cu care alcătuiește nucleul arhaic al obiceiului. În plus, cercetarea depășește nivelul mărcilor de identitate etnică, pentru a pătrunde în chiar centrul acestui repertoriu magic, cu scopul mărturisit de a explica motivația rituală a preferinței pentru anumite simboluri. Profesorul Ciubotaru analizează omniprezența tematicii agro-pastorale la români – în comparație cu o mai slabă prezență a acesteia la ucraineni și bulgari, cel puțin în repertoriile moderne – și ajunge la concluzia că aceasta demonstrează implicit sedentarismul poporului nostru și puternicul ecou avut de ocupațiile ancestrale, păstoritul și agricultura. Colacii rituali bulgărești, pe de o parte, și ouăle încondeiate românești, pe de alta, sunt mărturii istorice esențializate ale unui specific socio-profesional transfigurat în impuls magic. Arhaicitatea uneltelor păstorești reprezentate pe coaja ouălor și mesajul lor apotropaic vor susține și concluzia în privința asemănării artei încondeierii conservate de vlahii din Moravia cu cea tradițională din spațiul carpatodanubian. Ocupația pastorală a fost cea care i-a purtat pe acești proromâni din arealul etnic originar spre centrul Europei.

O altă observație importantă este cea privitoare la relația dintre ornamentica geometrică și cea vegetală, despre care aflăm că pot evolua una spre cealaltă, prin „procesul lent de vegetalizare a ornamentelor geometrizzate” (p. 222). Stilizarea realităților înconjurătoare este una dintre mărcile de identificare ale artei populare românești, trăsătură care poate decide diferența dintre repertoriul românesc tradițional și cel maghiar, de exemplu, acesta din urmă fiind orientat spre redarea în manieră naturistă a elementelor florale. Se face distincție între repertoriul comun european de redare a vegetalului și preferința etnică, românească, de a imita plastic mediul înconjurător, pusă în relație, în mod original, cu refrenul liric autohton al „frunzei verzi” (p. 222).

În capitolul intitulat *Repere ale dăinuirii*, Ion H. Ciubotaru oferă un expozeu asupra ornamentării, o artă supusă mereu schimbărilor, inovărilor și mai cu seamă reflexelor artistice subiective. Sunt descrise, cu multă precizie, variantele de împărțire a spațiului ce va fi încondeiat,

umplerea diferită a acestei scheme inițiale, precum și efectele nefaste ale apariției inscripțiilor cu caracter religios sau aflate la dispoziția gustului individual. Rețin atenția, de asemenea, observațiile privitoare la bicromia arhaică alb-roșu sau a unor culori cu vechi funcții rituale, precum și asupra unor excese policromice mai puțin tradiționale. Cititorului i se oferă o imagine completă asupra modurilor de ornamentare, menționate fiind metoda gravării sau a zgârierii, cea a scrierii cu ceară, a folosirii agenților chimici corozivi, aplicarea mărgelilor sau folosirea frunzelor și a petalelor. De fiecare dată, este subliniat talentul nativ al încondeietorilor, femei, dar și bărbați, din satele românești, artiști care nu au învățat legile culte ale simetriei sau ale cromaticii, ci le-au moștenit de la generațiile anterioare, conservându-le în zestrea lor spirituală.

Cromatica ouălor implicate, ca inventar ritual în cultul strămoșilor, este examinată pe parcursul întregii lucrări, autorul dovedind astfel profunda sa cunoaștere a riturilor funerare. Analiza pornește de la oul simplu, alb, pus în mâna mortului sau în sicriu, așa cum probează descoperirile arheologice, confirmate, de fapt, în timpurile moderne, de menținerea unui gest asemănător. În acest caz, autorul subliniază că nu este vorba de atenția acordată de cei vii hranei mortului pentru a-l susține pe drumul spre celălalt tărâm, ci de perspectiva învierii (p. 53). De la ouăle plasate în morminte și până la cele oferite de pomană, spre liniștirea spiritelor celor decedați, se deschide o armonioasă continuitate. Poate cel mai hotărâtor argument al acestei relații, evidențiate de autor, este plasarea ouălor colorate în galben, albastru închis sau chiar negru tocmai în spațiul interstițial care separă și totodată unește cele două lumi, și anume mormântul.

Rolul magic al asocierii îl dovedește un anumit ritual legat de așezarea și rostogolirea ouălor pe morminte în perioada post-pascală, obicei prezent la multe populații tradiționale din orientul Europei și reconsiderat de autor dintr-o altă perspectivă decât cea de aparent joc infantil. Gesturi de reintegrare a celor două lumi, asociate timpului recosmicizat, sunt dansurile funebre, în contextul *Nedeilor*, prăznuirile de pe platouri înalte și până la revelatoria interpretare a ciocnitului ouălor ca un străvechi ritual divinătoriu, asemănător jocurilor funerare (p. 173). Toate acestea devin gesturi considerate oportune de către mentalitatea arhaică. Nici riturile de ploaie, frecvente în sudul și sud-estul țării și în cadrul cărora a fost atestată folosirea ouălor sau a găocilor de ouă, nu pot fi separate de contextul funerar (p. 102).

Însă nu doar culoarea este cea care dovedește puternica funcție apotropaică a ouălor destinate riturilor funerare, ci și anumite ornamente, dintre care se remarcă cel denumit *Calea rătăcită* sau *Cărarea pierdută*, un simbol ce a atras atenția multor specialiști. De data aceasta, subiectul beneficiază de o tratare excepțională, de certă originalitate și acuitate științifică. Alte simboluri arhaice stimulează analiza autorului în acest capitol, încât ajunge să le dedice adevărate pagini de dicționar. Printre acestea, le menționăm pe cele subordonate simbolisticii cosmice sau astrale (*zigzagul, unghiul, rombul*), de o mare vechime, așa cum o demonstrează descoperirile arheologice, simbolurilor antropomorfe parțiale (*mâna*), simbolisticii teriomorfe a reptilelor mitice cu funcție apotropaică (*șarpele, dragonul, broasca*).

Printre alte abordări critice, prin care profesorul ieșean încearcă să aducă soluții, reevaluând propunerile înaintașilor săi în studiul acestui obicei, un loc important îl ocupă problema *clasificării* ornamentelor. Sistematizări ale motivelor au realizat, de-a lungul timpului, folcloriști renumiți, precum Leonida Bodnărescu, Al. Tzigara-Samurcaș sau Artur Gorovei, fără ca vreunul dintre ei să realizeze o împărțire a repertoriului de motive care să satisfacă pe deplin bogăția ornamentală și relevanța magico-rituală a oului de Paști. O clasificare notabilă îi aparține lui Nicolae Dunăre, cel care stabilește împărțirea, devenită clasică astăzi, în cinci grupe, delimitate conform aspectelor formale și sursei naturale care l-a inspirat pe încondeietorul arhaic. În consens cu demonstrata funcționalitate rituală și magico-religioasă a oului încondeiat, precum și cu pierderea treptată a rolului originar pe care îl are, Ion H. Ciubotaru propune o împărțire ceva mai îndrăzneată. Aceasta ar trebui să cuprindă trei grupe. Prima este rezervată ornamentelor *magice* (cu subdiviziunile *apotropaice* și *de tipul urării*), a doua celor *culturale* (incluzându-le pe cele *precreștine* și *creștine*), iar a treia ar trebui să reunească ornamentele *estetice* (*originare* și *prin devenire*).

O parte consistentă a lucrării este dedicată modului în care oul se regăsește, ca element ritual, în sistemul familial și calendaristic. Autorul observă că, de multe ori, acesta este susținut de funcția magică a două alte elemente esențiale pentru ritualitatea populară românească, și anume *apa neînceptută* și *focul nou*; ele subliniază legătura cu timpul sacru al acestui interval din calendarul folcloric și religios, cu riturile pozitive și negative care însoțesc etapele procesului de transformare a oului în obiect magic. Foarte prețioasă și generatoare de noi concluzii etnologice este analiza colindatului pascal și a datinilor sezoniere care implică, în diverse moduri, contactul cu apa sau focul.

În acest context, se configurează discuția despre asemănarea obiceiului de primăvară al stropitului fetelor de către băieți, în a doua zi de Paști sau de Sfântul Gheorghe, și formele complexe ale *Vălăritului*, legate de vitalitatea vegetațională necesară noului an agrar. Concluzia autorului este că *Vălăritul* pascal se dovedește a fi mult mai răspândit și mai bine structurat decât cel de la Bobotează și Sfântul Ioan, obicei întâlnit cu precădere în părțile centrale și sudice ale Moldovei. În ceea ce privește nucleul original al datinilor discutate, Ion H. Ciubotaru consideră că este vorba despre un ritual specific teritoriului dintre Siret și Prut, cu extinderi spre arii muntenești sau basarabene, un străvechi obicei românesc, cu ecouri ce răzbat până în vremuri antice (p. 140).

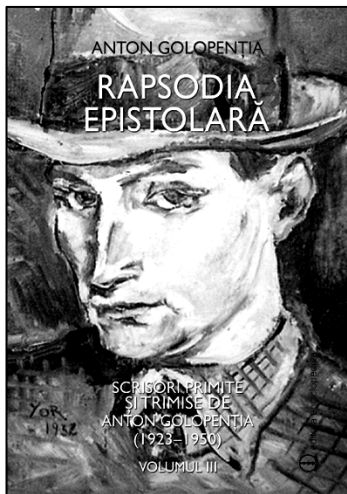
În contextul ciclului familial, e remarcată prezența oului în scaldătoarea pruncului, la plata din *vânzarea pe fereastră*, sau ca element analogic pentru încurajarea primilor pași ai copilului. De aici, oul apare în obiceiurile premaritale, fiind oferit de către fete feciorilor la horele din marea sărbătoare a primăverii, daruri care continuă și în starea postliminală a nunții, întărind legăturile dintre logodnici. De la ouăle schimbate între actorii riturilor augurale, acest obiect cu valențe ceremoniale se regăsește în practicile care leagă sau dezleagă relațiile rituale dintre cele două lumi. Apariția ouălor vopsite în pomenile din intervalele îndătinat pentru *cultul morților* este observată și comentată de autor cu probitatea științifică pe care i-o oferă îndelungata sa experiență în cercetarea ritualurilor funebre.

Lucrarea este completată, atât din punct de vedere științific, cât și estetic, de o bogată colecție de planșe fotografice, care ilustrează magistral diversitatea motivelor decorative apărute pe ouăle de Paști. Acestea sunt grupate, conform criteriului clasic, în motive arhaice (*fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe, cosmomorfe*), cărora li se adaugă două categorii motivistice de proveniență recentă, a simbolurilor demagizate și resemantizate, și anume cele *religioase* sau mistice și cele *artizanale*. Denumirea populară a fiecărui simbol – demonstrând resursele creative ale țaranului român și oferind încă un element de mentalitate spre a fi studiat de cercetători – este precizată atât în cazul fiecărei imagini, cât și în indicele de motive, acolo unde se face corelarea cu apartenența lor geografică.

Incontestabil, monografia *Ouăle de Paști la români*, elaborată de profesorul ieșean Ion H. Ciubotaru, reprezintă un model de cercetare științifică și, în același timp, o realizare de marcă a etnologiei românești.

Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950)*, vol. III (Radu Crutzescu – Sabin Manuila). Ediție îngrijită de Sanda Golopenția, Ruxandra Pelazza și Lidia Bradley. Introducere și note de Sanda Golopenția, București, Editura Enciclopedică, 2012, 762 p.

Impresionantul volum epistolar apărut de curând – sub îngrijirea deosebit de meticuloasă a Sandei Golopenția, în colaborare cu Ruxandra

Guțu Pelazza și Lidia Bradley – este cu mult mai mult decât un compendiu existențial. În corespondența sa cu familia ori cu prietenii, precum și în cea adresată profesorilor și colaboratorilor (din cadrul Școlii Sociologice în special), Anton Golopenția este vioara întâi. Textele redactate sunt ample, bine argumentate, stăpânind, în egală măsură, latura pragmatică și cea sentimentală. Prin departajarea temelor de bază, s-ar putea alcătui, din această culegere, un *epistolar* (model pentru cei care, sfidând epoca actuală, s-ar mai apuca de scris în acest gen), un manual compozit de filosofie, sociologie, statistică ș.a. și, nu în ultimul rând, un roman

al primei părți a veacului trecut privind Banatul bucolic, mediul universitar german și cel școlar, în genere, de la noi sau interrelațiile dintre membrii echipelor sociologice și ai Institutului Central de Statistică.

Din inima acestui model de scriere epistolară se conturează portretul unui personaj inteligent, sensibil, atent la aspectele politice și sociale ale vremii, care se implică în problemele celor apropiați (rude, afini sau amici), sacrificându-și adesea liniștea și confortul personal. Cei care i se adresează îi prețuiesc luciditatea intelectuală, capacitatea organizatorică, dar și cunoștințele de cultură generală. Este aproape de neimaginat cum de a putut fi un epistolier atât de prolific într-o existență extrem de activă.

Rând pe rând, din paginile scrisorilor putem reconstrui oameni și medii de viață. Mama, Emma Golopenția, născută Saschek, se zbate între grijile de fiecare zi – legate de o casă mare și de o gospodărie împovăraătoare – și educația pe care trebuie să o ofere celor doi fii mai mici. Plină de iubire maternă, ea are grijă ca mezinul să-și primească darul de

Sfântul Nicolae și bradul de Crăciun și se confesează: „Zi și noapte gândurile mele sunt tot la voi, căci singura mea mângâiere și bucurie sunt doar scrisorile voastre, când primesc știri de la voi; sunt mulțumită și nimic nu-mi pare prea mult sau prea greu” (p. 122). Adesea, rândurile adresate lui Anti sunt încărcate de reproșuri, de plângeri împotriva soartei rele, minate de consecințele unui divorț și de cele ale misoginismului și avariției bătrânului ei tată. Încercată de viață, calculând cu grijă fiecare ban și fiecare acțiune, mama este o luptătoare, chiar dacă lucrurile nu merg cum ar vrea și nu poate să-și întoarcă puii înapoi la cuib. Unele file sunt pline de lamentații: „Nici nu mai sper să ne revedem; mereu ți-ai amânat venirea, ca și cum n-ai avea casă, nici mamă și nici frați, pe nimeni” (p. 161); „Și voi – voi ați uitat cu toții că aveți o mamă bolnavă și părăsită” (p. 162); „Asta e soarta unei mame – mama are numai datorii, dar nimeni nu îi e îndatorat și ei în vreun fel” (p. 166). Altele, însă, oferă un tablou fidel al evenimentelor din Bozovici, nu lipsit de o anumită maliție: preotul catolic dăruiește de Paști enoriașilor medalii și rozarii. „Frumos din partea lui că și-a amintit de toți, mai ales că e tare econom” (p. 152); este evocată apoi înmormântarea unui anume domn Wagner: „Trei nemți într-o lună, dacă merge tot așa ne vom termina cu toții” (p. 153). Lăudând talentul pedagogic al fiului ei mai mare (care-i dădea sfaturi bune mezinului Corneliu, alias Bubi), constată că, prin contrast, „tații sunt, în marea lor majoritate, mai mult sau mai puțin lipsiți de înțelegere; au uitat că au fost și ei copii și nu au căzut din cer înțelepți” (p. 138).

Ocupându-se de studiile sale și de perfecționarea profesională, Anton Golopenția reușește performanța de a fi, ani de zile, adevăratul cap de familie, supraveghind, de departe, evoluția celor doi frați mai mici, intervenind constant în relațiile acestora cu tatăl recăsătorit, ajutându-i material și spiritual ori de câte ori este nevoie și-i permit stipendiile. În raporturile cu Romulus (Romi), tânăr vulcanic, nesupus, dornic de a evada de sub tutela paternă („Sunt sătul, vreau libertate, un post și o viață croită după firea și temperamentul meu” – p. 196), Anton, deși foarte apropiat ca vârstă, devine adesea autoritar: „Nu-mi mai este cu putință să-ți scriu cum ți-am scris până acum, cu femeiască frică presărată cu mângâieri. E poate felul în care nu trebuie să i se scrie cuiva, care vrea să treacă drept bărbat” (p. 189). În aceeași scrisoare îi atrage atenția fratelui mijlociu asupra importanței legăturilor familiale: „Siguranța că-i avem [pe ai noștri], siguranța unui refugiu și a unei vorbe izvorâte din adevărat atașament ne susține. Smulge-te numai de la ei și vei vedea ce gol va rămâne în tine și ce grele-ți vor părea zilele” (p. 189).

Corespondența lui Corneliu Golopenția ne oferă, pe lângă tribulațiile unui adolescent în căutarea propriului drum, posibilitatea de a estima nivelul școlilor românești de la mijlocul secolului al XX-lea. Chiar dacă luptă uneori cu corijențele (datorate trecerii la un liceu bucureștean de elită), Bubi are lecturi bogate (romanele lui Jules Verne sau Dumas tatăl, *Pădurea spânzuraților* de L. Rebreanu, *Descoperirea Tibetului* de R. C. Hur, scrieri istorice etc.), un colț geologic (130 familii de roci), un „laborator” chimic și scrie poezii. Iar în ce privește stilul epistolar și-l perfecționează neconștient, ajungând să compună texte coerente și expresive.

Fratele mai mare îi trimite romane, dicționare, atlase și-l îndrumă în formarea personalității. Notabilă sub acest ultim aspect rămâne scrisoarea din noiembrie 1933, în care Anton Golopenția se dovedește un fin doctor de suflete și un lucid cunoscător al vieții. El încearcă să tempereze efluviile romantice ale mezinului, pregătindu-l pentru iureșul existențial: „Să înveți să fii simplu și să ai răbdare [...]. Tu ești sortit poate să simți mai puternic viața decât alții. Să fii tălmăcitor al anumitor zări ale sufletului omenesc, pentru mulți alții care nu le văd decât nelămurit. Aceasta nu te scutește totuși să fii om” (p. 88). El încearcă să înlăture prin aceste povețe carențele unei educații afectate de despărțirea părinților.

De altfel, ori de câte ori are ocazia, caută să impulsioneze participarea tatălui (Simion Golopenția) la formarea fiilor săi, dincolo de simplele contribuții bănești. Astfel, atunci când Romi se afla la Timișoara, ispitit de petrecerile orășenești, Anton Golopenția îi atrage atenția tatălui său: „Ai putea să-l faci să se folosească de cunoștințele tale, de ce să nu poți tu să-i modelezi sufletul, de ce fiul tău să fie influențat de un mediu inferior sufletește?” (p. 232-233).

Într-o scrisoare în care discută despre necesitatea de a-l îmbărbăta pe Bubi, aflat într-un impas școlăresc, fratele mai mare nu ezită să sublinieze rolul negativ pe care îl poate avea înstrăinarea părinților în destinul copiilor: „Să nu uiți, tată, că oricât de nevinovat te-ai simți și ai fi de divorțul care a desfăcut căsnicia din care am fost născuți noi trei, noi am crescut fără a avea parte de reazăm moral pe care-l dă faptul de a fi trăit într-o familie în bună înțelegere. Dacă stai să gândești bine, trebuie să-ți dai seama că în sufletele noastre toți trei suntem niște răniți și niște oameni mai puțin siguri decât cei ce cresc ca lumea” (p. 275).

Scrisorile profesionale și cele personal-profesionale (așa cum le denumește Sanda Golopenția) ne aduc în față România deceniilor trei-patru

ale secolului trecut în perimetrul intelectual-sociologic (cu ramurile umanistice înrudite). Cu sabia lui Damocles deasupra capului – războiul și tot ce a urmat după aceea – acea generație a trăit o perioadă de efervescentă spirituală fără precedent (și, din păcate, și fără urmare) în istoria culturală a României. Cel mai important quantum epistolar din această categorie de texte îl reprezintă acela legat de distinsul sociolog Dimitrie Gusti. Personaj important al momentului, inițiatorul celei mai valoroase cercetări socio-etnologice din Europa, el a fost pentru tânărul său colaborator mai mult decât un mentor, un părinte spiritual. Nu întâmplător, sociologul bănățean își încheia uneori scrisorile către D. Gusti cu formula „Al Domniei Voastre recunoscător și devotat școlar” (p. 343).

Relația puternică dintre ei a fost consfințită de Școala Sociologică. Pe altarul continuării cercetării zonale, Anton Golopenția sacrifică toate eforturile sale. El menține legăturile dintre cei mai importanți „monografiști” și Profesor, aplanează conflicte mai vechi sau *in nuce* și sugerează cele mai potrivite alegeri de lideri ai echipelor sociologice.

Punând un cuvânt bun în favoarea lui Mitu C. Georgescu (demograf, medic oncolog și statistician) – „Vă rog, domnule Decan, nu lăsați ticluiala acestor oameni ai umbrei să se împlinească” – Anton Golopenția aduce, printre alte argumente în sprijinul acestei intervenții, unitatea *monografiștilor*: „Ne simțim frați cei din monografia și nițel copiii Domniei Voastre” (p. 346). Despre această comuniune va pomeni și Mitu C. Georgescu într-o scrisoare din 5 februarie 1936: „De fapt ceea ce ne-ar trebui (vorbesc despre noi cari totuși credem în ceva – monografiștii aceștia): Să ne dea Dumnezeu sănătate, că de înfăptuit avem până peste cap” (p. 55).

Din numărul celor propuși pentru realizarea monografiei Drăgușului, sociologul bănățean îl consideră pe H. Stahl cel mai potrivit pentru conducerea efectivă a campaniei de redactare, pentru că „este cel mai autentic *monografist* [...]. Ceilalți sunt mai mult teoreticieni” (p. 352). Etnologul răzeșiei (H. Stahl tocmai lucra atunci la concluziile unei cercetări a fenomenului de pe toată întinderea României) avea să fie secondat de M. Vulcănescu și de T. Herseni și sprijinit de toți ceilalți. Era vorba de un scop nobil: „Monografia este însă însemnată ca operă colectivă și a fost un crez, și țara de vis a fiecăruia, cu toate răsculările și nemulțumirile trecătoare [...]; trebuie salvată monografia în sufletele oamenilor” (p. 355).

Fiecare material științific și administrativ prezent în vreuna dintre cele 79 de scrisori ale epistolarului A. Golopenția – D. Gusti

aduce importante informații asupra activității intense a celor doi. Acel care oferă soluții în majoritatea problemelor este însă sociologul bănățean. Șef de cabinet, în Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, detalia ministrului secretele unei reușite în contextul viitoarei întruniri electorale: „Cineva cu prestigiul Domniei Voastre se poate dispensa de răcnetele și exagerările preamăritoare ale personajului minor; dar nu poate totuși să nu ia în seamă cerințele ce constituie notele reuniunii politice: luarea de atitudine pentru un program, un chip de a înfăptui” (p. 343). La 1 ianuarie 1933, îi recomandă superiorului său din proiectele și lucrările Corpurilor legiuitoare franceze (prezente într-o adresă a Legației din Paris) *Raportul Suplimentar* „ce aduce redactarea definitivă a proiectului de lege pentru frecvență și școlaritate obligatorie” (p. 343). Lectura „Curierului Echipelor Studentești” îl determină să facă propuneri legate de *educația poporului* prin ridicarea țărănimii, ridicarea mahalalelor și formarea tineretului universitar, „a spiritului de răspundere față de neam” (p. 383).

Rugat în mod special de D. Gusti să viziteze expoziția germană din Berlin pentru a vedea ultimele rezultate ale tehnicii de prezentare (cataloge, desene, diorama, macheta, diagramele statistice ș.a.), A. Golopenția îi trimite în scrisoarea următoare o competentă *Informație cu privire la expoziția „Deutschland” și propuneri în privința Pavilionului românesc de la Expoziția internațională din 1937*. După ce evidențiază minusurile acelei expoziții organizate de Ministerul de Propagandă „cu totul în rutina și după tipicul expozițiilor pentru uzul intern” (p. 398) german (și deci fără șanse de a-i cucerii pe străini), A. Golopenția punctează câteva din calitățile indispensabile unei astfel de întreprinderi. „O expoziție trebuie să aibă un scop precis și acesta trebuie realizat pe cât se poate de univoc” (p. 399), să nu depășească puterea de asimilare și rezistență fizică a vizitatorului mediu, să evite trivializarea prin anexarea unor standuri „anarhice și nestilate de vânzători ocazionali de mărunțișuri” și să asigure confortul celor care vin în sala respectivă. Toate aceste aserțiuni sunt valabile și în zilele noastre.

La fel de temeinice sunt observațiile legate de cum ar fi mai bine să se facă Pavilionul românesc de la Paris. Datelor tehnice li se adaugă o formulă nouă de prezentare a României. Această țară „de țărani patriarhali de la marginea Europei” va fi receptată acum ca o „țară de oameni în mers” (p. 400). „Nu mai avem nevoie de milă sentimentală [...]. Ci avem nevoie de credite date unora ce le pot investi productiv,

vrem să fim luați cu prețul greutateii pe care am ajuns s-o avem și pe care vrem s-o sporim” (p. 400). Poemul lui Aron Cotruș, din care sociologul bănățean alege metafora *oamenilor în mers*, pe care-l recomandă spre lectură celor ce vor lucra pentru Pavilionul României, este plin de avânt patriotic: „Căci, cine ne oprește să clădim – peste asprul țintirim/ și uriașul gând romano-dac –/ într-un an ca-ntr-un veac?!/ Cine ne oprește să încercăm voinicește/ Să fim ce vrem să fim?!” (p. 406).

Nu putem să nu simțim o strângere de inimă privind câte dintre proiectele lui Anton Golopenția n-ar fi fost de o valoare inestimabilă pentru cultura românească, dacă s-ar fi realizat. De la planul de seminar *Introducere în Sociologie* și de la referatul *Îndreptar pentru cercetările monografice* din scrisorile nr. 47 și 51 (1938) și până la referatul și memoriul privind crearea unei *Uniuni a Institutelor de cercetare și organizare a poporului din Europa de Răsărit* (scrisorile nr. 68-69 din 1939) aflăm numeroase idei, valoroase pentru propășirea științei sociologice europene. Cu adevărat omul de știință bănățean poate fi considerat, așa cum sublinia Dimitrie Gusti, într-o misivă către economistul Gromoslav Mladenatz, „fără îndoială un fruntaș al generației sale” (p. 459).

Între timp, așa cum putem deduce de la alți corespondenți, Anton Golopenția își continua instruirea și activitatea în cadrul altor proiecte. Este solicitat de colegi și colaboratori să procure articole, recenzii, reviste, volume ș.a., să corecteze contribuții științifice (a se vedea cazul Christinei Galitzi, specialistă în sociologia americană). Constantin V. Drăgoescu (care i se adresa cu „Scumpe Frate din Banat”) îi cere să-i facă rost de atlasul scos de Editura Velhagen u. Klasings și evocă prietenia cimentată în perioada studiilor în Germania (p. 20-21). Mircea Drăganu îi relatează despre *Muzeul Etnografic al Transilvaniei*, organizat în parcul Hoia din Cluj, în anul 1929), de Romulus Vuia, și despre Muzeul Național al Satului, deschis în 1936, în parcul Herăstrău din București (p. 13-14). Mircea Eliade se încrede, chiar dacă la modul glumeț, în puterile sale ezoterice: „Am să vin cu matale în Făgăraș să mă învățați farmece mai aspre” (p. 24). Luciei Laura Ștefănescu A. Golopenția îi indică zonele unde ar putea achiziționa costume populare (scrisoarea către M. Farcaș, în 19.12.1949 – p. 34).

Florea Florescu îl invită pe sociologul bănățean la Târgul de pe Muntele Găina și-i descrie ancheta bazată pe un chestionar cu sute de întrebări, referitoare la drumurile moșilor vidreni (p. 41-42).

Interludiul epistolar distins creat de statisticianul Dumitru C. Georgescu cu filosofările sale despre sublimul și ingeniosul hidalgo don Quijano de La Mancha – în spiritul lui Unamuno – aduce elogiul *super* filmului despre satul Șanț, vizionat de 4000 de persoane „corp diplomatic, academia, universitatea, floarea intelectualității române etc. etc. Grandios!” (p. 56). Tot aici aflăm un profil intelectual al filosofului bănățean, creionat cu multă acuitate. „Știi câteva lucruri bine (de *science certaine* – cum zice francezul, fapt considerabil, oricât de neînsemnată ar fi întinderea științei, fiindcă pe asemenea fapte se pot clădi cetăți și începe un veac nou” (p. 57). La acesta putem adăuga, ca o binevenită completare, cele afirmate de pictorul Petre Iorgulescu-Yor: „În dumneata găsisem un «*ce*» foarte rar – *sensibilitate demnă de artiști mari* – [...] în felul dumatilic de a vedea viața și a o înțelege (p. 552).

Anton Golopenția nu era numai un om de știință competent și sensibil, era și un om de caracter, în care se putea avea încredere. Ne-o indică perioada anchetei de identificare a românilor de la est de Bug (1942-1944) și corespondența cu Sabin Manuila (medic, statistician și demograf). Acesta din urmă are curajul – în perioada extrem de dificilă a iernii anului 1943 – să-i ajute pe evreeii din Transnistria: „Cred că evenimentele ne împiedică de a realiza idealul nostru. Dar asta nu însemnează că nu puteți salva nenumărate suflete” (p. 627). Pentru că „națiunea trăiește și mâine, nu numai astăzi” (p. 628).

Trebuie să remarcăm, în final, aparatul critic de excepție care însoțește acest volum (*rapsodie epistolară* pe drept cuvânt!). După amplă și documentată *Introducere*, alcătuită de Sanda Golopenția, avem o succintă, dar foarte densă și clară, *Notă asupra ediției* semnată de toate cele trei autoare. Fiecare grupaj epistolar (dispus în ordine alfabetică) este însoțit de *Note și comentarii*, îngrijit redactate, care nu lasă nimic neexplicat. La sfârșitul volumului, după varianta originală (în limba germană) a scrisorilor Emmei Golopenția și textul *Anchetă sociologică asupra vieții studențești*. Chestionar completat de Anton Golopenția la 17 noiembrie 1930, sunt anexate însemnările memorialistice aparținând lui Simion Golopenția (*Nepoților mei*) și Cornel Golopenția (*Copilărie la Bozovici*), precum și cele trei convorbiri telefonice (28-30 decembrie 2011) dintre Sanda Golopenția și Elisabeta Maior (născută Lindner) despre bozovicenii amintiți în scrisorile mamei.

„Dacă merem noi de pe pământ, nime nu mai face ce-am făcut noi!”

Petruța Pop, Olivia Bărbuță, *Portul tradițional din Pănade*,

Alba Iulia, Editura Vertical, 2012, 138 p.*

Mi-am pus deseori întrebarea cum de am ajuns să mă leg într-atâta de satul Pănade, satul acesta răsfirat pe povârnișul unui deal cu fața privind înspre lunca și apa Târnavei Mici, ce i se aștern domol la poale. Și, rememorând câteva din acțiunile la care am luat parte aici, am constatat că motivele ar fi nu unul, ci mult mai multe. Înainte de toate e satul lui Timotei Cipariu care, indirect, ne-a chemat de atâtea ori la el să-l cinstim

* Cartea *Portul tradițional din Pănade* face parte din proiectul „Reconstituirea portului tradițional din Pănade – restituire parțială a patrimoniului imaterial local”, inițiat de Asociația Artă și Tradiții Meșteșugărești Alba – ATMA și finanțat de Administrația Fondului Cultural Național și Consiliul Județean Alba, prin Centrul de Cultură „Augustin Bena” Alba, proiect care a câștigat locul I, la secțiunea Patrimoniu Imaterial. Parteneri în proiect au fost ASTRA – Despărțământul „Timotei Cipariu” Blaj, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, Biblioteca Județeană „Lucian Blaga” Alba, Primăria comunei Sâncel și Asociația „Prietenii Muzeului Unirii”. Prin acest proiect s-a reconstituit portul tradițional de sărbătoare (bărbătesc și femeiesc) al satului Pănade, așa cum era purtat în secolul al XIX-lea, s-a scris această carte și s-a realizat, de o echipă de profesioniști, filmul documentar etnografic „Portul tradițional din Pănade”. De asemenea, prin proiect s-a urmărit stimularea responsabilității față de patrimoniul imaterial local și național, încurajarea meșteșugului țesutului și cusutului tradițional, prin creșterea numărului celor care doresc să confecționeze și să dețină costume populare autentice.

sau să-l comemorăm, după cum rotundul anilor o rânduia. Și asta, având ca precedent filmul documentar despre Cipariu realizat cu Monica Anton și Constantin Terzi pe la începutul anilor '80, la care ajunseseam cu Monica pe post de documentariști și scenariști, Terzi fiind operatorul nostru (pe atunci doar el având cameră de filmat în Blaj). Apoi e satul Brazilor, mai bine zis al familiei Brad, care fără astâmpăr ne chema și ne cheamă la atâtea și atâtea acțiuni și manifestări de suflet pe care nu se putea să nu le onorăm. Căci ceea ce ei făceau și fac e de o mare seriozitate, dând profunzime fiecărui act, trecut întotdeauna în act de cultură. Apoi sunt acolo câțiva oameni inimoși (familia lui Titu și Mărioarei Orian, a lui Jean Rațiu, a lui Gheorghe și Maria Zereș, până nu demult a preotului Mircea Maier) care iarăși nu au deloc astâmpăr, ba scot o carte, ba organizează ceva cu școala pe linie dascălicească ori creștinească, cărora de asemenea se cuvine să le răspundem cu toată deferența.

Și, uite-așa, sufletul, nu de puține ori, colindă pe la oamenii acestor locuri, fiecare întâlnire cu ei constituindu-se în momente de plăcută revedere, de plăcute și dulci aduceri-aminte. Și-atunci, citind studiul cercetătoarelor Petruța Pop și Olivia Bărbuță închinat satului Pănade, și-nainte de toate portului popular de aici, cum să nu mă opresc și asupra omului de rând, pe cât de simplu, pe atât de măreț, el fiind realizatorul atâtor comori de factură materială și spirituală, cărora, cu trecerea timpului, contemporanii îi acordă tot mai puțină atenție.

Un studiu, mărturisesc sincer din capul locului, pe care-l găsesc vrednic și pe potriva satului acestuia, cu zestrea și încărcătura spirituală cu care el vine prin vreme. O carte care, întâi de toate, stăruie asupra considerațiilor istorice, geografice și culturale, din care aș enumera doar câteva. Pomenit în documentele dintâi pe la 1290, satul cunoaște momente de apăsare cumplită de-a lungul timpului, culminând cu masacrul asupra oamenilor lui în 1907, când 51 de săteni au avut de suferit din partea armatei maghiare ce a deschis focul asupra lor, șase dintre ei fiind răniți mortal. Momentele de înălțare spirituală trăite la 1 Decembrie 1918 de cei prezenți la Alba Iulia conduși de învățătorul Ioan Ignat, revirimentul cunoscut în viața satului în perioada interbelică ca și după cel de-al Doilea Război Mondial, până la venirea colectivizării, mai ales prin apariția unor unități industriale în orașele din jur (Blaj, Târnăveni, Sibiu, Alba Iulia), care au oferit locuri de muncă bine plătite – toate sunt surprinse în carte. Un spațiu mai larg este oferit tocmai vieții spirituale despre care aminteam mai înainte, la loc central stând, după cum era și firesc, figura cărturarului blăjean (și pănăzan) Timotei Cipariu.

Așa încât, cunoscând coordonatele importante în care își duce veacul satul acesta cu oameni așa de minunați, autoarele pot să se desfășoare în prezentarea concluziilor la care au ajuns studiindu-i una din trăsăturile definitorii ale sale, reflectată în/de portul popular, căci, după cum aprecia etnologul Doina Ișfănoni, „costumul românesc reprezintă o adevărată carte de vizită pentru locuitorii diferitelor zone geografice ale țării”, fapt subliniat încă de pe la începutul veacului trecut de către Traian Gherman, întemeietorul revistei de folclor „Comoara satelor” de la Blaj: „Pentru cunoașterea unui popor, izvorul cel mai prețios, datele cele mai sigure și reale ni le dă folclorul și etnografia”. E de înțeles de ce tema abordată de autoare este cu atât mai de actualitate gândind la epoca în care trăim, la lumea globalizării în care prea lesne ne putem pierde identitatea și specificul nostru național. Ori, reluând o astfel de temă, *nu din dorința de a determina o revenire la el* (la costumul tradițional), *acest lucru nemaifiind posibil decât în anumite condiții, ci pentru a atrage atenția contemporanilor asupra frumuseții lui, asupra necesității cunoașterii tradițiilor valoroase ale acestor locuri, portul popular fiind una dintre ele.*

Lucrarea se poate constitui într-un adevărat *remember*, mai cu seamă pentru cei mai în vârstă, multe dintre etapele de realizare ale costumului popular fiind uitate o dată cu trecerea timpului. Mărturisesc iarăși că readucerea în memorie a atâtor lucrări specifice – începând cu cultivarea cânepii, într-un loc îngrășat cu gunoi, și continuând cu smulgerea și topitul în vale, cu obținerea fuiorului trecut prin toate fazele prelucrării sale până a se obține pânza atât de trebuincioasă în gospodărie, fără ea viața familiei neavând cum să se deruleze normal – este în sine un fapt emoționant. Căci din această pânză se confecționau hainele, lenjeria de pat, sacii și atâtea și atâtea altele. Ce satisfacție mi-a produs înșiruirea tuturor uneltelor și obiectelor de care aveam nevoie în prelucrarea și producerea țesăturii, de multe dintre ele fiind legat sufletește peste măsură căci, după plecarea la școală la Blaj a surorii mele mai mari, Cristina, eu rămăsesem mâna dreaptă a mummii. Eu trebuia să răspund tuturor poruncilor ei, că zicea ea: „Io nu poci ieși de după război, așe că tu trăbă să stai tot lângă mine și să aduci tot ce ț-oi cere la mâna me!” De nici nu mai știu care trăiam satisfacții mai mari la terminarea țesutului, eu sau muma, scăpând și unul și celălalt de o așa povară, întinsă pe săptămâni și săptămâni. Și totuși, ce plăcută amintire am acum, reîntâlnindu-mă cu ele în cartea Doamnelor Petruța Pop și Olivia Bărbuță!

Nu voi stăruii asupra tuturor acestora, căci cartea o face cu atâta limpezime și precizie că m-am și mirat de puterea de reținere, de consemnare și sistematizare până în cel mai mic amănunt. Aș sublinia, totuși, câteva lucruri ce pot prezenta pentru cei mai tineri, dar și pentru ceilalți, interes și curiozitate: cum se obțineau culorile, naturale de bună seamă, pentru țesături și cusături în casă; cum a ajuns bumbacul a fi folosit și la noi în producerea țesăturilor; care este istoricul războiului de țesut încât în veacul al XVII-lea să-l facă și pe călătorul străin Angelo Maria del Chiaro să afirme că în Țările Române „era o adevărată fabrică de țesut în fiecare casă”; care sunt elementele specifice ale costumului pânăzan până la începutul veacului trecut, dintre războaie și de după, tehnica și ornamentația lor, știut fiind faptul că, potrivit afirmației Mariei Zereș, „asemenea unui document de cancelarie așternut cu slove frumos caligrafiate, portul popular este un tip de martor desăvârșit de mâna femeilor de la țară, care transmite oamenilor informații despre purtătorul respectivelor haine, cine este, de unde vine, ce vârstă, etnie și statut social are și pentru ce s-a îmbrăcat astfel”.

Și cu toate astea costumul popular nu se mai poartă. Se poartă foarte rar și tot de către mai puțină lume. De ce? Și autoarele și-au pus o asemenea întrebare și au găsit cu cale să ne dea și nouă unele dintre constatările lor. Iată câteva dintre ele: nu se mai poartă pentru că sunt prea înflorate și așa ceva nu se mai poartă; nu le mai șade bine cu așa ceva de când au apărut *hainele nemțești*; fetele le-ar mai purta, dar sunt îndată etichetate de orășence drept țărănci; cer prea mult lucru și e mult mai ușor să-ți cumperi altfel de haine. Așa că, vorba unei bătrâne din sat, „dacă merem noi de pe pământ, nime nu mai face ce-am făcut noi!”

Noroc că studiul Doamnelor Petruța Pop și Olivia Bărbuță a consemnat totul cu atâta exactitate, câtă vreme au avut surse atât de prețioase de informare, lăsându-ne o așa bogăție de informație, atât de frumos și plăcut redate, spre cinstea și lauda lor deopotrivă!

Ioan POPA